CONSIDERAȚIUNI ASUPRA SISTEMULUI FONETIC ȘI FONOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

Dacă căutăm să ne dăm seama despre s p e c i f i c u l românesc în fonetica și fonologia limbii noastre, îl vom înțelege mai ușor în legătură cu câteva tendințe generale care au modificat sistemul fonetic și fonologic moștenit.

Multe din fenomenele arătate în paginile următoare sunt cunoscute și din alte limbi. Specificul românesc rezultă din proporția în care ele apar și din consecințele pe care le-au avut. Și deoarece ceea ce e particular limbii noastre se reflectează pe de o parte în felul cum vorbim noi limbile străine și pe de altă parte în greutățile pe care le întâmpină străinii când ne învață limba, atenția ne va fi îndreptată și în direcțiile acestea.

Începem cu fenomenul care se poate caracteriza prin **masarea energiei** de rostire **la începutul cuvintelor,** în paguba silabelor mijlocii și finale, fără ca să se schimbe condițiile de accentuare.

Vedem astfel cum — atunci când nu există cauze speciale care să le modifice — consonantele și grupele de consonante inițiale s'au păstrat neschimbate: *barba* > *barbă*, *vinum* > *vin*, *blandus* > *blând*, *branca* > *brâncă* față de *sebum* > *seu*, *rivus* > *râu*, *sub[u]la* > *sulă*, *fabrum* > *faur*, etc. Exemple ca *loc*, *nostru*, cu *l* și *n* conservat, arată că aceste consonante aveau la începutul cuvintelor aceeași rostire ca *ll* și *nn* în poziție medială: *callem* > *cale* față de *mola* > *moară*, *annus* > (dial.) *an*, față de *lana* > (dial.) *lână*. Mai mult decât atât. Consonanta *r*, la începutul cuvântului, s'a rostit — și

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

se rostește și azi în unele regiuni — cu vibrațiuni cu mult mai puternice decât în interior — în texte'e vechi se scrie cu ρρ — și influența lui asupra unui *e* și *i* următor este aceeași ca a unui *rr* latin: *rivus* > *râu*, *reus* > *rău*, ca *horrire* > *urî*, **arrecto* > *arăt*. Ceva analog s'a întâmplat mai târziu și cu *n* inițial, care, în anumite condiții, se rostește lung: *nnainte*, *nnalt*. (Cf. Al. Bogdan în « Jahresbericht » XI, 200—201). Probabil că și arom. *numir* alături de *umir* (cf și *a numirea* « pe umer ») se explică din construcția *n umir* « în (pe) umăr » devenit *n numir*.

În ceea ce privește vocala *a*, vedem că, în poziție inițială, chiar neaccentuată, are soarta lui *a* accentuat, păstrându-se fără să treacă în *ă* (*amara* > *amară*, față de *barbatus* > *bărbat*) și devenind *î* în poziție nazală (*angústus* > *îngust*, ca *ángelus* > *înger*). E. Gamillscheg a constatat chiar că, în unele părți ale Olteniei, *a* inițial proton « are un accent secundar și e despărțit de consonanta următoare printr'o pauză a răsuflării: *à-cú* ' acum ', *à-ștépt* » (*Oltenische Mundarten*, p. 10).

Consonantele finale latine (exceptând câteva cazuri în monosilabe, cf. Meyer-Lübke, *Mitteilungen*, p. 14) amuțesc toate: *lupum* > *lupu*, *lupus* > *lupu*, *nomen* > *nume*, *laudant* > *laudă*, *est* > *e*, *ad* > *a*, *die* > *zi*, *soror* > *soru*, etc., desăvârșindu-se astfel o tendință care exista, probabil, și în latinește.

În unele dialecte germane (d. ex. în Tirol) consonantele fonice la începutul cuvintelor devin afonice (*pitte*, *tumm* în loc de *bitte*, *dumm*); la noi, dimpotrivă, fonicele s'au păstrat în poziție inițială, pe când cele ajunse finale pe teren românesc, se rostesc numai la început cu voce și sfârșesc prin a se pronunța afonic: *nod* se rostește *nodt*, *rog* se rostește *roge*, *orz* se rostește *orzs*, etc. (Cf. și șovăiri de rostire ca *ovăz* și *ovăs*).

Dacă fenomenele discutate până acum se întâlnesc și în alte limbi, ceva specific românesc — cel puțin în ceea ce privește măsura în care s'a întâmplat — este **afonizarea vocalelor** finale. Rostirea acestor sunete, în special a lui *i* afonizat, alcătuește una din cele mai mari dificultăți pentru străinii care vor să ne învețe limba. Un francez, vorbind românește, rostește pe *ieri* cu același sunet final ca pe *hier* francez.

Fenomenul a fost studiat mai întâiu de Weigand, care s'a ocupat

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

în repețite rânduri de « vocalele ș o p t i t e ». Cercetările pe teren ale celor doi anchetori ai Atlasului Linguistic pregătit de Muzeul Limbii Române au dat în privința aceasta un material extrem de bogat și interesant. Atât S. Pop cât și E Petrovici au constatat în multe puncte la numeroase subiecte anchetate, o scădere atât de bruscă a energiei de articulare spre sfârșitul cuvântului, încât sılabe întregi, urmând după cea tonică, se rostesc afonizate [1]).

Până când chestiunea va putea fi studiată pe baza datelor nouă, pe care le va da Atlasul, aș vrea să fac aici câteva observații provizorii.

Mai întâiu e interesantă observația că *i* afonizat a dispărut la Istroromâni, care sau îl omit cu totul, chiar când el servește ca instrument gramatical al pluralului *(bur* = « bun » și « buni »), sau restitue valoarea lui anterioară de *i* plenison și fonic, când acest *i* este terminația persoanei 2 din indicativul prezent: *mori.* În această pierdere a unuia din cele mai caracteristice sunete ale limbii noastre în dialectul istroromân, s'ar putea recunoaște marea influență ce au avut-o asupra acestui dialect limbile înconjurătoare și obișnuința de a vorbi, ca a doua limbă, croățește, unde nu există vocale afonizate. Poate nu e o simplă întâmplare că și în celălalt dialect român covârșit de influențe străine, în cel meglenit, observăm același fenomen al dispariției totale (și ca dezinență) a lui *i* final afonizat: *rup* (« (eu) rup » și « (tu) rupi »), *ficior* (sing. și plur.) etc , cf. Th. Capidan, *Meglenoromânii* I, § 34.

În DR II, 39—40 am explicat menținerea lui *i* final în istro-. *mori* (pers. 2 a indicativului prezent) în opoziție cu pierderea lui în *mor* (pers. 2 a imperativului) ca rezultatul trebuinței de a distinge persoana 1 de persoana 2 în indicativ, trebuință care nu exista la imperativ, unde nu se întrebuințează forma omonimă la persoana întâi.

Cauza ar putea fi și alta, anume masarea energiei în partea dela început a cuvântului rostit cu ton ridicat la imperativ și, ca urmare, scăderea acestei energii la sfârșitul cuvântului. Aceasta (cf. și imperativele latine: *duc, fac, fer)* pare a fi cazul pierderii lui *ă* final în imperative ca *las'*, *vin'*, *ad'*, *cat'*, în loc de *lasă*, *vină*, etc.

[1]) În alte regiuni, dimpotrivă, *u* și *i* se rostesc cu voce și plenison în poziție finală (în cuvinte masculine n e a r t i c u l a t e).

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Instructiv e mai ales *pas* (în *pas de mai spune ceva*, la Istroromâni: *pâș* « du-te ») față de *pasă-mi-te*. Tot așa în adverbe întrebuințate în propoziții poruncitoare, ca *afar'*, *îndat' de grab'*, etc. Despre un *-ă* final rostit afonizat sau chiar amuțit cu totul în asemenea cuvinte la Istroromâni *(scol! rât!)* cf. *Studii Istroromâne* II, § 26, iar la Fărșeroți *(acas, alas*, dar și *loar* = luară, etc.) cf. Th. Capidan, *Fărșeroții*, p. 178. După cât îmi comunică anchetatorii Atlasului, asemenea afonizare — după care poate urma chiar o amuțire totală — a lui *-ă* final se întâlnește pe alocuri și în substantive de felul lui *cas* (în loc de *casă)*.

Căci e sigur că nu numai cele două vocale extreme, *i* și *u*, au fost afonizate la sfârșitul cuvintelor, ci și celelalte vocale. Cred că în *încoaci* (alături de *încoace*), *aici*, *atunci* (alături de mai vechile *aice*, *atunce*; la Aromâni numai *auațe*, *atunțea*, etc) nu avem a face cu o prefacere « regulată » a lui *-e* final în *-i*, precum se admite în general și precum ne face să credem imaginea scrisă, ci cu afonizarea lui *e* final, ca în *tin'*, *min'*, *bin'*, *iut'*, care se aud adesea în loc de *tine*, *bine*, *mine*, *iute* și pe care le scriem sau cu apostrof, având impresia că vocala dela sfârșit a dispărut, sau cu *i*, ca în *atunci*, *nimeni*, *poimâni* (în Moldova), așezându-le în categoria cuvintelor cu *i* final afonic. Probabil că și această afonizare stă în legătură cu intonația mai mare a acestor cuvinte în fraze la origine poruncitoare[1]). Astfel am observat în Brașov (unde se rostește regulat *pace)*, pronunțarea *pač* în propoziția poruncitoare: *lasă-mă'n pač*. Această pronunțare am auzit-o și pe scenă, în gura Marioarei Ventura. S'ar putea deci ca și imperativul *plângi*, față de *plânge-mă* (unde *e* nu mai e final), să se fi născut pe cale fonetică, iar nu ca o formă analogă după persoana 2 din conjunctiv sau după imperativele de conj. IV.

---

[1]) Că afonizarea aceasta poate atinge silabe finale întregi, ducând la amuțirea lor, dovedesc cazuri de imperative de felul lui *păzea*, *ferea* din *păzește*, *ferește* (în toate dialectele) sau vocative ca *Ioa*, *Gheo*, în loc de *Ioane*, *Gheorghe* în diferite regiuni ale teritoriului dacoromân. Ne putem chiar întreba dacă dispariția lui *-re* în forma negativă a imperativelor: *nu cânta*, *nu dormi*, din *nu cântare*, *nu dormire* nu se poate explica tot astfel, fiind una din cauzele (alături de dispariția lui *-re* prin haplologie în *cântare-reaș > cântare-aș)* care au promovat generalizarea, destul de târzie, a formei scurte de infinitiv.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Aceste afonizări ale vocalelor finale, amuțite mai apoi în mare parte, au avut urmări importante asupra structurii limbii române. Ajunge să menționăm câteva:

Prin faptul că *i* și *u* nu și-au pierdut fonia după consonantă + *r* sau *l* (asupra cauzelor acestui fenomen cf. A. Procopovici DR. IV, 28—29) s'au născut în declinare și conjugare categorii nouă de cuvinte: *socru–socri*, *umblu–umbli* față de *lup–lupi*, *adun–aduni*. În regiunile care contrag pe *ui* în *i*, fonia lui *i* final devine un diacriticon pentru formele articulate ale masculinelor la plural: *lupi* (cu *i* plenison, din *lupii)* față de *lup*.

Interesant e cazul lui *i* afonizat după *ț* și *ș*. E. Herzog a constatat în baza unor experiențe făcute asupra rostirii mele, că după aceste două consonante n'a rămas nici un fonem, ci numai o urmă indirectă: *ț* și *ș* se articulează la locul lui *i*. Această articulare e însă suficientă ca să se distingă, din punct de vedere acustic, singularul de plural sau persoana 1 de persoana 2 în cazuri ca *uriaș–uriași*, *hoț–hoți*, *îngroș–îngroși*, *înalț–înalți*, etc.

Urmarea cea mai gravă a avut-o afonizarea vocalelor finale în privință prozodică. Pierzând vocea, aceste vocale au pierdut și posibilitatea de a forma silabe și chiar au amuțit cu totul. Astfel vedem că, spre deosebire de italiană, limba română are un număr foarte mare de cuvinte terminate în consonante. Într'adevăr — exceptând cuvintele de tipul lui *frate* și *codru*, nu prea numeroase — masculinele românești (în forma nearticulată) se termină la singular în consonantă: *lup*, *bun* și la plural în *i* afonizat: *lupi*, *buni*; tot astfel, în afară de pers. 3 și uneori și 6 *(laudă*, *face*, *auzi*, *țăcuseră)* verbele românești se termină în consonantă *laud*, *lăudăm*, *făceam*, *tăcusem)* sau în *i* afonizat *(lauzi*, *făcuserăți)*. Tot spre deosebire de cele mai multe limbi romanice, o mulțime de substantive, adjective și forme verbale devin oxitoane în românește, dând naștere la analogii ca cele arătate în DR. II, 41.

În ceea ce privește poziția intervocalică, vedem mai întâiu că, spre deosebire de cele mai multe limbi romanice de vest, limba română nu cunoaște fonizarea consonantelor afonice între vocale: *râpă*, *scroafă*, *toată*, *casă*, etc. De asemenea nu cunoaște spirantizarea ocluzivelor fonice: *cadă*, *tragă*, etc. Influența poziției intervocalice se manifestă la noi prin rotacizarea lui *l* și, dialectal,

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

a lui *n* simplu, și prin vocalizarea (cu amuțire ulterioară) a lui *b*, *v*, și *l* (în grupul *élla) : sebum* > *seu*, *vivus* > *viu*, *stella* > *stea[uă]*, precum și a lui *b* urmat de *l*, *r*, uneori a lui *m* urmat de *n* și (în latina vulgară) a lui *g* urmat de *m : sub[u]la* > *suulă* > *sulă*, *fabrum* > *faur(u)*, *scamnum* > *scaun(u)*, *fragmento* > *fraumento* > *frământ*.

Tot atât de caracteristice ca vocalele afonizate — și tot atât de anevoioase de învățat pentru străini [1]) — sunt în românește **vocalele eterorganice.** Ele sunt considerate în deobște ca sunetele care alcătuesc cea mai caracteristică particularitate [2]) a limbii române. Unii le atribue elementului autohton [3]).

Despre natura acestor sunete nu suntem încă bine lămuriți. Cei mai mulți linguiști români deosebesc două vocale, numite de obiceiu « obscure », pe *ă* și pe *â* (scris la începutul cuvintelor *î)*, pe care le consideră ca un fel de variațiuni ale lui *o* și *u*. Astfel Philippide le definește: « *ă* este un *o* la care lipsește rotunzirea buzelor, *î* este un *u* la care lipsește rotunzirea buzelor. Atâta trebue, ca să prefaci pe *o*, *u* în *ă*, *î :* să pui limba în poziția lui *o*, *u*, iar buzele

[1]) Chiar când ei au în limba lor sunete asemănătoare. Astfel Bulgarii redau adesea pe *ă* prin *a* (cf. Th. Capidan, DR III, 180), iar Sașii din Ardeal înlocuesc pe *ă* și *â* prin *o*, *u* după labiale și prin *e*, *i* după alte consonante Fenomenul acesta de încadrare a sunetului străin în sistemul propriu fonetic, nu după asemănarea acustică, ci după alte criterii, e cunoscut și din alte limbi · « le nombre des unités phonologiques d'une catégorie donnée est identique et dans la langue de l'individu qui perçoit et dans celle du sujet parlant, et, néanmoins, la perception du groupe phonique en cause est fautive . » Polivanov, *Travaux* IV, 89. Remarcabil e cazul invers redarea lui *a* în împrumuturi din croățește prin *ă*, chiar subt accent, e ceva obișnuit la Istroromâni (cf. *Studii Istroromâne* II, § 5).

[2]) Un *ă* se găsește totuși și în alte limbi. Dintre limbile romanice, îl au Portughezii și unele dialecte italiene meridionale, precum și nord-italiene (l-am auzit la Canavezi), dar până nu vom avea o descriere exactă a acestor sunete, nu putem ști dacă ele se aseamănă cu ale noastre numai ca impresie acustică sau și prin articulația lor Cât despre *ă* bulgăresc și albanez, se pare că numai cel din urmă e articulat la fel cu cel românesc. Un *â* se găsește la Turci și la Ruși, deși *y* rusesc eu îl aud mai mult ca diftong

[3]) Despre chestiunea aceasta vezi bibliografia la Th Capidan, DR. III, 162—165. E. Gamillscheg, *Zeitschr. f. rom Phil.* XLVIII, 480, crede că *ă* și *â* sunt urme ale populației autohtone și că trecerea lui *a* în *ă* în Bulgaria de Est se datorește substratului românesc.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

să le lași în stare indiferentă» *(Originea Românilor* II, 4) Radu Sbiera, care a publicat simultan în românește (« Convorbiri Literare » XXXVIII – 1904, p. 390 ș. u. și 485 ș. u.) și în nemțește (« Zeitschrift f. rom. Phil. ») un studiu despre *Fiziologia vocalelor românești* ă *și* î, crede că aceste două vocale nu sunt decât un fel de *ȯ* și *ü* inversate: « Vocala românească *î*. . se naște împreunând articulațiunea labială a lui *i* cu articulațiunea lingvală a lui *u*, corespunde deci într'adevăr cu *ü*, care, invers, reclamă articulațiunea lingvală a lui *i* și articulațiunea labială a lui *u*. . . Să păstrăm. . . poziținea buzelor a lui *e* neschimbată și să aducem. . . limba în poziținea ca la *o*. . . Acest sunet nou. . . este românescul *ă*». (« Conv. Lit. » XXXVIII – 1904, p. 487, 491). H. Tiktin *(Elementarbuch*, p. 14) crede de asemenea că *ă* se articulează prin ridicarea părții posterioare a limbii spre vălul palatului pe când buzele rămân pasive, și că *â* e un *ă* mai închis. În recentul său *Curs de Fonetică generală* (Buc. 1930, p. 40) Al. Rosetti vorbește numai în treacăt de aceste vocale, considerând pe *ă* și *â*, împreună cu *o* și *u*, ca vocale *posterioare* sau *postpalatale*, spre deosebire de *e* și *i*, care sunt vocale *anterioare* sau *prepalatale* și de *a*, care e vocală *neutră* [1]). Deosebirea între *o* și *u* pe de o parte și *ă* și *â* pe de altă parte, se pare că o atribue gradului de închidere, căci reproduce următoarea măsurătoare după I. Popovici: *a* = 15 mm.; *e* = 12 mm.; *ă* = 11 mm.; *i* = 10 mm.; *â* — 6 mm.

Fonetiștii străini au dat prea puțină atenție vocalelor românești *ă* și *â*. Între cei care s'au ocupat mai de aproape de l mba română, G. Weigand considera aceste două vocale tot ca niște variațiuni ale lui *o* și *u*, dar el a fost cel dintâiu care a recunoscut, că în afară de *ă* și *â* din limba literară, există, în diferite regiuni locuite de Români seria întreagă vocalică rostită cu acel registru special pe care el îl atribue unei articulații laringale, o numește « gedeckte Kehllaute » și o însemnează foneticește cu un cerculeț de desubtul vocalelor, deci *i̯*, *e̯*, *a*, *o̯*, *u̯*. În ceea ce privește în special pe *e̯*, el distinge două feluri, după cum la baza acestui sunet se găsește un

[1]) Totuși în tabloul aranjat în formă de triunghiu la pag 41, *ă* și *a* sunt numite vocale « anterioare » iar între cele « postpalatale » se dau numai *ȯ*, *ó*, *u* și *î*; cu privire la gradul de închidere, *ă* ocupă un loc intermediar între *a* și *ȯ*.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

e mediu sau un *e* deschis (cf cu deosebire « Jahresbericht » III, 207 și *Linguistischer Atlas*, 2—3)

E sigur că *ă* și *â* se rostesc cu buzele nerotunjite — n'avem decât să pronunțăm înaintea oglinzii unul după altul *o–ă* și *u–â*, ca să vedem că buzele, din țuguiate ce erau la *o* și *u*, se lățesc la *ă* și *â* — dar nu credem, cu Philippide și Sbiera, că această rostire ar fi, din punct de vedere fonetic, condițiunea esențială pentru articularea lor. E de asemenea sigur că *â* este mai închis decât *ă*, dar nu credem, cu Rosetti, că închiderea este elementul distinctiv al acestor două vocale față de seria celorlalte vocale. De asemenea nu credem, ca Weigand, că la articularea lui *ă* și *â* laringele ar avea un rol decisiv, nici, ca toți cercetătorii pomeniți, că *ă* ar avea la bază un *o*, iar *â* un *u*.

Ceea ce reținem din expunerile lui Weigand, ca achiziție nouă și sigură, este că, în afară de *ă* și *â* din limba literară, întâlnim în diferite regiuni românești o serie întreagă de vocale care au acel timbru special ce caracterizează aceste două sunete. Rostirea literară a lui *ă* și *â* este de fapt rezultatul unei « standardizări », a unei restrângeri la două foneme distincte a unui număr mai mare de vocale. Chiar și cu privire la aceste două sunete standardizate, în graiul comun nu găsim totdeauna deosebirea clară, acustică și semantică, pe care o avem bunăoară între *rănesc* și *rânesc*, ci Românii din diferite regiuni aduc adesea în limba literară rostirea lor locală, ceea ce explică variante nu numai de ortografie, ci și de ortoepie ca *păsat–pâsat*, *păcăli–pâcăli*, *părău–pârău–pârâu*, *mănânc–mânânc*, *mănăstire–mânăstire*, *mângăiu–mângâiu*, *semăna–sămâna*, *sănătos–sânătos*, etc. Pe când însă în cazuri ca *pănă*, *întăiu*, Moldovenii rostesc de fapt, subt accent, un *ă*, față de *â (până, întâiu)* al Muntenilor, în rostiri dialectale ca *galbăn–galbân* (bunăoară la Brașov), avem a face cu un sunet intermediar, care poate fi interpretat și ca *ă* și ca *â*, nefiind de fapt nici una nici alta. E interesant chiar de a constata cum se comportă Românii din diferite regiuni, când « literarizează » rostirea lor dialectală: Bănățeanul, care rostește *ĭuțșĕ*, sau cei ce rostesc *sĕmn* (cu *ĕ* din *e* mediu), redau, în graiul mai îngrijit, pe *ĕ* al lor prin *e ;* Moldoveanul, care rostește pe *rece* sau *curea* cu un *ĕ* deschis, îl redă prin *ă* (de aci scrierile « patoazante »: *răce*, *curăle*). Să mai adăugăm că există și diftongi cu aceste vocale,

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

dintre care *âă* este cel mai frecvent. El se aude (d. e. în *ovâăs)* mai ales la cei ce diftonghează și pe *e* și *o* accentuați *(buriete, duomn,* v. mai jos).

Tocmai fiindcă noi, Românii, ne-am deprins să reducem multiplele variante la două tipuri, a fost firesc ca străinii să observe mai bine aceste variante. Astfel Gamillscheg *(Oltenische Mundarten* §§, 9—10 și în special p. 31) deosebește două serii, seria *ă* și seria mai închisă *â*. Înnăuntrul fiecărei serii el distinge câte șase vocale, între pozițiile *i* și *u*. Un alt German, cu un auz foarte fin, R. Kuen, făcând studii dialectale în comuna Bran, abia găsea, la începutul anchetelor sale, destule semne diacritice ca să însemneze toate nuanțele de *ă* și *â* pe care le distingea în diferite combinații. Cu timpul însă — pe măsură ce urechea i se deprindea mai bine cu limba română (pe care o învățase din cărți) — a renunțat la cele mai multe semne diacritice, mulțumindu-se cu câteva « tipuri » mai caracteristice, în care se puteau subsuma toate variantele incidentale. Procesul ce s'a petrecut în mintea sa a fost cel firesc, al distingerii « fonemelor », proces care se petrece și în mintea subiectului vorbitor și la care nu poate renunța nici fonetistul.

Eu însumi mai am, în graiul meu, afară de fonemele *ă* (în *făcut, casă)* și *â* (în *fân, gât* și în diftongul *âi : câine)*, cum le rostesc de obiceiu Românii culți, un *î* — la a cărui bază e un *i* — în cuvinte ca *rîu, rîs*. Afară de aceea am ajuns să disting cu urechea un *ĕ* — la baza căruia e un *e* mediu — în rostirea Bănățenilor (d. ex. în *iutśĕ, foaiĕ)* — și un al doilea fel de *ĕ* — cu un *e* deschis la bază — în rostirea moldovenească a lui *rĕśe, curĕ* (= rece, cureà). Și cei doi anchetori ai Atlasului Linguistic au auzit aceleași sunete, cu câteva nuanțe în plus, în ceea ce privește gradul lor de deschidere.

Orice Român, pronunțând înaintea oglinzii, unele după altele, vocalele *o–ă* și *u–â* se poate convinge că buzele, din țuguiate ce erau la *o* și *u*, se lățesc când trecem la *ă* și *â*. Cu toate acestea este sigur că lipsa de rotunjire a buzelor nu este ceea ce dă timbrul special lui *ă* și *â*, ci, invers, *că la baza acestor sunete sunt numai vocale nerotunjite.*

Ceea ce produce acest registru special, este, după părerea mea faptul că limba nu acționează în dreptul cerului gurii acolo unde obicinuim să articulăm vocalele *a*, *e* și *i*, ci în alt loc, care, pentru

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

ă și *â*, este mai nainte decât pentru *a*, iar pentru *ĕ* și *î* mai înapoi decât pentru *e* și *i*. Această deplasare a vocalei *a* și a preparatalelor *e* și *i* în regiunea palatală, dă limbii și canalului oral o formă nouă, care produce registrul special de care am vorbit. Avem deci a face cu aceeași articulare, care caracterizează consonanta *ș (j)*. De fapt, când rostesc, unele după altele, vocalele *e* și *ă* sau *i* și *â*, limba mea face aceeași mișcare ca atunci când rostesc, una după altele, consonanta *s* și *ș*. Cum la rostirea vocalelor orice mișcare a limbii se resimte și în tiroid (legat prin mușchi de rădăcina limbii), dacă pun degetul pe « mărul lui Adam » simt clar cum acesta se coboară când trec dela rostirea *e* la rostirea *ă* sau dela *i* la *â*. Această coborîre a semnalat-o și Weigand crezând că ea e însăși cauza registrului special al seriei de vocale numite de el « laringale » (« Kehllaute »). El n'a ținut însă seamă de un lucru elementar: o coborîre sau o ridicare, fiind o mișcare dela un punct la altul, e ceva relativ, nu absolut: laringele coboară când trec dela *e* la *ă*, dar se ridică când trec, invers, dela *ă* la *e*. Prin urmare mișcarea laringelui întovărășește, nu cauzează rostirea acestor sunete.

Dacă imaginea grafică cea mai simplă a vocalelor principale este:

	1	2	3
I	u		i
II	o		e
III		a	

în care 1 arată articularea în părțile dinapoi (velare) și 3 în cele dinainte (prepalatale) ale gurii, iar coborîrea dela I spre III indică gradul de deschidere, atunci cele cinci feluri de *ă* și *â* pe care le rostesc sau pe care le distinge urechea mea în rostirea altor Români se prezintă în mod schematic astfel:

	1	2			3
I	u		â	î	i
II	o		ă	ĕ	e
III	ǫ			ę̆	ę
IV		a			

În acest tablou seria vocalelor de care ne ocupăm apare între rubricele verticale 2 și 3, corespunzând regiunii palatale: *ĕ* se arti-

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

culează ceva mai înainte în gură decât *ă* (în care se preface adesea); pe de altă parte *â* este mai deschis decât *â* (în care se schimbă adesea în poziție accentuată) Această deosebire între *ă* și *ĕ* se poate asemăna cu deosebirea greu de perceput din punct de vedere acustic între *k'* și *t'*, sunete care se confundă adesea; ca *a* față de *ă* este *k* față de *k'* un sunet deplasat în spre înainte, în regiunea palatală; ca *t'* față de *t* este *ĕ* față de *e* un sunet cu articulație deplasată în spre înapoi, în regiunea palatală. În ceea ce privește deosebirea între *e* și *ă*, ea se poate urmări și cu simțul tactil, punând degetul pe laringe; aceeași experiență nu ne deslușește însă asupra mișcării limbii când trecem dela articulația *a* la cea a lui *ă*. În schimb, din palatogramele publicate de I. Popovici vedem că *ă* se articulează între *a* și *e* (*Fiziologia vocalelor românești* ă *și* î, p. 16). Deplasarea articulației în spre înapoi dela *e* la *ă* e confirmată de experiențele lui I. Popovici (*op. cit.*, 27), care măsurând cu o ampulă distanța locului de articulare, l-a găsit, pentru *ă* și *â*, la o distanță de vreo 30 mm. dela muchea dinților și cu 5—6 mm. mai înapoi decât la *e* și *i*.

De sigur că rezultatele la care a ajuns fonetica experimentală, când e vorba să se precizeze articularea complexă a vocalelor, sunt încă neîndestulătoare. Și tot atât de sigur e că nici simțurile noastre: ochiul, urechea și nervii sensibili ai gurii, nu ne permit să cunoaștem decât foarte puțin. Când însă cele două feluri de observație se confirmă reciproc și se întregesc, ca în cazul de față, sunt oarecare garanții că ne găsim pe drumul bun. Nu știu pe ce și-a bazat Gamillscheg (op. cit.) observațiile, că în românește *ă* și *â* pot avea la bază și un *o* și *u*. S'ar putea însă ca speculații abstracte sau considerații etimologice să fi contribuit la completarea celor două serii de *ă* și *â* pentru toate stadiile dela *i* până la *u*, corespunzând — după Gamillscheg — locurilor unde se articulează consonantele *s*, *ș*, *t*, *k*, *q(a)* și *q(u)*. În orice caz, când lucrăm fără aparate, ne e mai ușor nouă Românilor, care avem în limba maternă aceste sunete și suntem mai ușor în stare să reproducem variantele ce ne lipsesc, să le localizăm și cu ajutorul nervilor sensitivi ai gurii, decât străinului, care trebue să se bizue numai pe ochiu și pe auz.

Căutând, între numirile ce s'au dat până acum vocalelor de tipul *ă–â*, un termen scurt, care să țină cât de cât seamă și de ceea ce

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

este esențial din punct de vedere al articulației lor, m'am oprit la numirea de v o c a l e e t e r o r g a n i c e (spre deosebire de cele cu articulație o m o r g a n i c ă).

Dacă cercetăm acum, cum se potrivește aspectul fonetic al acestor vocale cu cel fonologic, constatăm mai întâiu un fapt, care nu poate fi o simplă întâmplare: cazurile în care vocalele eterorganice provin dintr'un *o* sau *u* sunt extrem de rare; dimpotrivă, cazurile de prefacere a lui *a* și *e* în *ă* și a lui *ă* și *i* în *â* sunt foarte dese.

În ceea ce privește în special regiunea palatală, vedem că o consonantă precedentă palatală influențează seria vocalelor, fie că schimbă bunăoară, printr'o tendință de diferențiare, pe *ă* în *e* *(foaiă, ploaiă, părechiă > foaie, ploaie, păreche)*, sau, dimpotrivă, preface, printr'o tendință de acomodare, pe *e* în *ă* *(foaie, ploaie, păreche* devenit, în timpuri mai nouă și în anumite regiuni, *foaiĕ, ploaiĕ, părechiĕ)*. Este probabil că și trecerea lui *e* în *ĕ* (și apoi în *ă)*, după *ș* și *j*, în cele mai multe regiuni locuite de Români, se datorește unei acomodări de articulație. Același lucru cred că s'a întâmplat cu prefacerea lui *e* în *ă* și a lui *i* (în *î* și apoi) în *â* după *r̄*. Spre a putea pronunța un *r* cu vârful limbii — ca în românește — acest vârf trebue făcut cât mai elastic prin contracțiunea spre îndărăt a mușchilor (cf. O. Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik* [2], p. 138). Retragerea aceasta a mușchilor spre partea mijlocie a limbii va fi cu atât mai pronunțată cu cât căutăm să facem mai mare elasticitatea ce voim s'o dăm vârfului, deci cu cât voim să-l facem mai capabil să vibreze mai des. Poziția aceasta — pe care limba o ia numai în acest caz special — poate atrage după sine o deplasare înapoi a vocalelor din rubrica 3 a schemei de mai sus, astfel încât *rivus* să devină *rîu* (și mai târziu *râu)*, *currendo > currind > cur(r)înd* (mai târziu *curând) ; reus > răŭ* (probabil, printr'un stadiu anterior: *rĕŭ)*, și, în vremuri mai nouă, *rẹle > rẹle* (în Moldova). De sigur că nu e o simplă întâmplare că în rostirea mea vocala *î* se găsește tocmai după *r̥* inițial *: rîs* (dar *bătrân)*.

Poziția nasală dă, pentru vocala *o* accentuată, același rezultat ca lipsa de accent: *bonus > bun, comparo > cumpăr ; latro > latru, occidere > ucide.* La *a*, această închidere apare ca o « deplasare »: *remaneo > rămăn* (mai târziu *rămân)*, *campus > cîmp* (mai târziu *câmp) ; casa > casă, barbatus > bărbat.*

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Deosebit de interesantă e în privința aceasta soarta lui *e*. Și el se închide în poziția nasală: *bene* > *bine*. În poziție neaccentuată avem trei rezultate, fără ca gramatica istorică a limbii române să fi izbutit până acuma să lămurească repartiția complicată (și variind după regiuni) a acestor rezultate. Din *galbenus* sau *fraxinus* avem *galben*, *frasen*, cu menținerea lui *e*, sau *galbin*, *frasin*, cu închiderea lui (ca subt accent în poziție nasală) sau *galbăn*, *frasăn* (chiar *galbân*, *frasân*), cu prefacerea lui *e* în *ă*.

Se pare că dela începutul limbii române a existat o tendință de a preface pe *e* neaccentuat în *i*, ca în *anima* > *inimă*, *minciună*, etc., tendință mai pronunțată în dialectul meglenit, mai puțin desvoltată, dar totuși destul de accentuată, la Aromâni și prin Moldova (cf. A. Procopovici, DR. II, 181 ș. u.). Ea n'a ajuns să se desvolte deplin, având să lupte cu un fel de rezistență a subiectelor vorbitoare.

Alături de această tendință, există, precum vom vedea mai târziu, și a doua — negeneralizată nici ea și nedevenită colectivă — de a preface pe *e* neaccentuat — indiferent (la origine) de sunetul precedent și de poziția următoare (« tare » sau « moale ») — în *ă* (prin stadiul intermediar *ĕ*). Această tendință s'a manifestat într'un număr destul de însemnat de cuvinte, pe când în alte cazuri, și mai numeroase, *e* s'a păstrat intact. Rezultatul este că în graiul comun există un număr mare de cuvinte cu *e* sau *i* sau *ă*, tolerate chiar în limba literară. Nici unui Român nu-i pare « urîtă » rostirea *sălbatic*, chiar dacă e deprins să rostească *sălbatec*, și invers; eu bunăoară, care rostec, ca în Ardeal și în Moldova, *sălbătăcie*, abia de un an încoace am observat că rostirea « mai literară » e *sălbătecie* sau *sălbăticie*, obicinuită în Muntenia (fără ca Muntenii pe care i-am întrebat să-mi fi putut spune, care e forma « mai corectă », cea cu *e* sau cea cu *i*).

Sfârșim acest capitol prin câteva observații asupra r o l u l u i f u n c ț i o n a l al vocalelor eterorganice.

Sunetele *ă* și *î* au intrat atât de mult în obicinuința noastră de rostire, încât au devenit un fel de vocale « vicarii ».

Ele sunt la noi vocalele « neutre » — ca « e mut » pentru Francezi — apărând în cazuri de « perplexitate » sau atunci când nu ne vine ceva în minte. În școală, profesorii își dau adesea toată silința

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

ca să desbere pe unii elevi de acel *ăă*. . ., cu care introduc de obiceiu răspunsul, când nu le vine prompt pe buze.

Tot prin adăugarea unui *â* se rostesc, în școlile primare, consonantele *(bâ, câ, dâ, fâ, gâ. . .)* ce nu pot fi pronunțate singure, fără un sprijin vocalic, întocmai cum ele se rostesc cu un «e mut» în școlile primare franceze.

Precum Francezul întrebuințează pe «e mut» ca să marcheze, în frază sau în cuvinte compuse, locul unde se sfârșește un cuvânt și unde începe altul, tot astfel adăugăm noi un *î* înainte de *l, mi, ți, și* și *s*, după pauză și când aceste cuvintele nu se pot lega în mod enclitic de sfârșitul vocalic al cuvântului precedent sau în mod proclitic de începutul vocalic al celui următor: *nu-s, l-am văzut*, dar *îs buni, îl văd, când îți spun*. Și în prepoziția și prefixul *în* (+ conson.) inițialul *î* e adăogat spre a da consistență silabei [1]). Tot spre a putea descompune compuse ca *optsprezece, altcine* sau *cumnat-to* în elementele constitutive, s'a născut rostirea *optâsprezece* (ca *vingtətrois* în rostirea incidentală a unor Francezi), *altăcine, cumnată-to*.

În DR. I, 86—87 am arătat cum interjecțiile imitative de felul lui *bz, fș, ps* primesc un *â* atunci când ele devin tulpine din care se derivă cuvinte incadrate în sistemul morfologic al limbii: *bâzâi, fâșâi, pâsâi*.

Tot un *â* a apărut la noi în cuvinte cu *r* și *l* silabic din împrumuturi de origine slavonă *(cârd, pâlc*, etc.), pe care noi nu le puteam rosti fără sprijin vocalic. Numai Istroromânii, deprinși să vorbească croățește, se pot dispensa de acest *â*.

Prin închiderea și deplasarea vocalelor s'a produs în sistemul fonetic al limbii române o perturbare cu răsunet puternic în morfologie Cum însă această închidere sau deplasare este dependentă, precum văzurăm, de accent, vom vorbi despre ele când vom cerceta rolul accentului.

---

[1]) Adăogarea lui *î* în *îi*, datează din vremea când forma acestui pronume era *îl'*. Numai prin analogie *îl face*, devenit *îi face*, în opoziție cu *nu-i face*, a atras după sine pe *îi bun*, în opoziție cu *nu-i bun*

Ca la Dacoromâni găsim un asemenea *ă* (< *â*) în măsură mare la Istroromâni (cf. *Studii Istroromâne* II § 14, 16, 18)

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Ca în cele mai multe limbi, un număr mare de perturbări în sistemul fonologic al limbii noastre, s'a produs prin tendința de acomodare sau diferențiare între două sunete învecinate.

Caracteristic pentru limba română este însă împrejurarea că această acomodare sau diferențiare se face foarte rar în sens progresiv și de obiceiu e **regresivă**. Avem, adevărat, și noi cazuri în care un sunet precedent modifică pe cel următor. În cele precedente am citat cazul lui *ă* > *e* precum și al lui *e* > *ă* și *i* > *î (â)* după anumite consonante. În grupuri consonantice avem înmuierea lui *l* după *c* și *g* precum și influența acestui *l'* asupra lui *a* și *u* următor *(chemi, înghit)*.

Dar asemenea cazuri sunt adevărate rarități. De obiceiu acomodarea și diferențierea se întâmplă în sens regresiv, fie că avem a face cu sunete în imediată vecinătate sau cu influența unor sunete ce se găsesc în silaba următoare.

Pe când dar în multe limbi modificările de rostire se explică în mare parte prin principiul comodității, la noi impulsul principal al acestora e, dimpotrivă, graba de a articula sunetele următoare, care se preface aproape într'o obsesie, silind pe vorbitor să a n t i c i p e z e asupra articulației ce va avea să vină. Sincronismul între mișcările diferitelor părți ale organului articulator, atât de necesar spre a produce un sunet cu rostirea clară și exactă, nu e turburat la noi de o z ă b a v ă în executarea promptă a mișcărilor, ci de o p r e c i p i t a r e, care ne face să părăsim o articulare înainte de vreme.

Neogrecii bunăoară, având să rostească grupele consonantice *n* + *t* sau *m* + *p*, în loc să deschidă coardele vocale imediat după articularea lui *n* și *m*, spre a putea pronunța afonic pe *t* și *p* următor, zăbovesc mai mult decât trebue în poziția vocii, ceea ce are de urmare rostirea *nd* și *mb*. Aceeași acomodare progresivă a foniei se întâmplă cu grupele vocalice *ns*, *ls*, *rs* în rostirea germană, cu *z*, a unor neologisme de origine latină ca *Konsul*, *Impulsion*, *Universitat*. Tot astfel Albanezii asimilează progresiv pe *rn* și *rl* în *rr*.

Dacă la Aromânii din Grecia sau din Albania găsim prefacerea lui *minte* în *minde*, a lui *mpiducl'at* în *mbiducl'at*, a lui *carne* în *carră* sau a lui *fičor-lu* în *fičorru*, sau dacă la Românii din Transilvania și Bucovina auzim rostiri ca *imenz*, *impulz*, *univerzitate*,

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

avem a face cu rostiri de împrumut, potrivnice spiritului limbii noastre.

În românește, dimpotrivă, asemenea omofonii s'au întâmplat prin acomodare în sens invers: fonia lui *b*, *d*, *g* următor se transpune atât de regulat asupra unui *s* precedent *(zbor, dezdăuna*, etc.), încât un Român numai cu greu izbutește să rostească un *s* afonic chiar în neologisme ca *asbest, jurisdicțiune, transgresiune* sau în numele *Desdemona*. Cazul invers, de acomodare a unei fonice față de afonica următoare îl avem bunăoară în *deșt* < *deg(e)t, văst* < *văzut* (despre care vezi mai jos) etc.

Chiar afonizarea consonantelor fonice dela sfârșitul cuvintelor și a vocalelor finale, de care s'a vorbit mai înainte, se explică printr'o deschidere prea timpurie a coardelor vocale, pregătindu-le înainte de vreme pentru poziția pe care o iau în pauză.

Spre a ilustra măsura mare în care un sunet următor influențează, în limba română, pe cel precedent — fie că avem a face cu cazuri de acomodare, diferențiare, substituire de sunete sau cu modificări de altă natură — nu e nevoe să dăm un tablou complet al legilor noastre fonologice. Câteva exemple ajung spre a învedera nu numai varietatea cazurilor, ci și repercusiunea puternică creată în sistemul fonologic și chiar morfologic al limbii.

În grupurile consonantice vedem cum velarele se prefac în labiale înaintea unui *t* sau *s* următor: *octo* > *opt*, *coxa* > *coapsă*. Acomodare omorganică avem în legătura nazalelor înainte de labiale și de velare: *îmbrac, dimpotrivă, înțrădesc, înțuiu*. Cazul invers, de rostirea unui *m* ca *n* înaintea unor consonante ca *s, č, d, c*, e mai rar: *cince* < *cimicem, înșel* < sl. *mušelŭ, (s)ăracandimine* < *săraca-mi de mine* (cf. I. Iordan, «Zeitschrift f. rom. Philologie» XLIX, 354), dialectal (prin jud. Muscel, după o comunicare a lui P. Coman) *ceancă* < *ziceam că, ancuțitu* < *adu-mi cuțitul*. Încă din epocă latină datează *tl* > *cl (vet(u) lus* > *veclus)*, fenomen care se repetă și în românește (sl. *kotilŭ* > *cocli*, ung. *Betlen* > *Beclean)*.

Pentru influența consonantei următoare asupra vocalei precedente ajunge să citățm alterarea vocalelor *a, e, o*, urmate de *n* și *m* + ocluz.: *campus* > *câmp, bene* > *bine, bonus* > *bun*.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Foarte numeroase sunt cazurile când o consonantă e alterată de vocala următoare:

Pentru ca *t* și *c* + *i̯* să se prefacă în *tš*, și *d* sau *g* + *i̯* în *(d)ž*, trebue să urmeze, subt accent, una din cele două vocale rostite cu buzele rotunjite, *o* sau *u*: *rogatıonem* > *rugăciune*, *petiolus* > *picior*, *deorsum* > *jos*, **giurus* > *jur*.

Un *a (ă)* următor pare a fi condiția pentru ca *ll* intervocalic să devină *u* (care mai apoi poate să dispară) și ca un *qu* și *gu* să dea *p* și *b*: *stella* > *stea(uă)*, *quator* > *patru*, *lingua* > *limbă*.

Un *e* sau un *ı* următor influențează seria velarelor, iar în regiunile vestice ale teritoriului dacoromân și cele mai multe dentale: *cena* > *cină (tšină)*, *gingiva* > *gıngie (džındžie)* ; *t'ındă*, *l'emn*, *bińe*.

Adâncă a fost și înrâurirea lui *ĕ* și *ī* latin subt accent asupra dentalelor precedente (afară de *n* și *r)* și, dialectal, și asupra labialelor, stabilindu-se astfel una din cele mai izbitoare deosebiri față de celelalte limbi romanice: *subtilis* > *subțire*, *deus* > *zeu*, *leporem* > *l'epure* (> *iepure)*, *sic* > *și; bene* > *ğine*, *pectus* > *k'ept*, *ferrum* > *h'er*, *vinum* > *yin*, *medius* > *ńez*.

Și mai distrugătoare (întru cât alterează și pe *n)* a fost influența unui *i̯* următor: *pretium* > *preț*, *brachium* > *brat*, *medium* > *miez*, *vinea* > *viie* > *viie*, *caseus* > *caș*, *pastionem* > *pășune*, etc. Ilustrative pentru tendința limbii noastre de a articula cu un moment mai de grabă sunetul ce are să urmeze sunt cuvintele cu labiale + *i̯*. Acest *i̯* neputând atrage o rostire a labialelor în regiunea palatală, apare înaintea labialei: *habeat* > *aibă*, **cubium* > *cuib*.

Ceea ce constitue o deosebire esențială între limba română și limbile surori, este rolul mare pe care îl are asupra vocalei din silaba accentuată vocala din silaba următoare. Metafonia lui *e* și *o* înaintea unui *a (ă)* sau *e* din silaba următoare și repercusiunea acestei metafonii asupra morfologiei *(domn–doamnă, moară–mori, leg–leagă)* sunt prea cunoscute ca să fie nevoie să mai insistăm asupra lor. În DR. I, 380 ș. u. am căutat să demonstrez că influența unui *e* din silaba următoare se extinde și asupra altor vocale din silaba accentuată, încercând să explic astfel alături de *mâine*, *pâine* și forme ca *maire*,

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

minuine din textele noastre vechi [1]). Tot acolo (p. 389) am explicat printr'o asimilare față de *e* din silaba următoare pe *mene*, *cuvente* din limba veche, în loc de *mine*, *cuvinte*, asimilare ca și cea care apare în *pește* din mai vechiu *peaște* și ca în regionalul *barbat*, *pacat* în loc de *bărbat*, *păcat* (DR. II, 65 ș. u.).

Chiar la așa numitele «accidente generale» observăm că acțiunea regresivă a sunetelor următoare e neasemănat mai deasă decât cazul invers. Metateze de felul lui *pigritare* > *pregeta*, *risipi* > *siripi*; asimilări ca *džitše* < *dzitše*, *corona* > *cunună*, *serenus* > *senin*; disimilări parțiale ca în *mănunt* > *mărunt*, *turbure* > *tulbure* și totale, ca în *făninâ* > *fâină*, sunt cele pe care le putem constata mai adesea.

Un caz tipic de dependență de vocala silabei următoare este al «poziției moale», despre care va mai fi vorba în cele următoare.

Înainte de a sfârși acest capitol, aș vrea să mai stăruesc asupra unui caz de articulare precipitată în românește, care mi se pare că explică una din particularitățile cele mai deosebitoare ale limbii noastre. O întâmplare o ilustrează. Deunăzi veni la mine, să-mi ceară un subiect pentru o lucrare de licență, o elevă, săsoaică. Vorbea foarte bine românește. Totuși uneori avea ceva străin în pronunțarea ei, fără să-mi pot da seama ce anume alcătuia acest «accent», mai ales că rostea și pe *ă* și pe *â* ca un Român și pronunța bine de tot și pe *i* final afonic. M'am lămurit atunci, când, în cursul conversației, rosti întâmplător cuvântul *cinci*, pe care-l pronunța cu *ı* accentuat oral.

Weigand a fost cel dintâiu care a observat nazalizarea vocalelor românești. De curând E. Petrovici a arătat, în documentata sa lucrare *De la nasalité en roumain* (Cluj, 1930) cum, atunci când după o vocală urmează o consonantă nazală, noi coborîm vălul palatului înainte de a termina articularea vocalei. Timbrul nazal, pe care îl primesc, din cauza aceasta, vocalele românești înainte de *n* și *m*, se cunoaște bine și din planșele acestei lucrări, care reproduc experiențele făcute cu aparate. Pe cum eu recunoscusem pe eleva mea că nu e Româncă după rostirea cuvântului *cinci*, tot astfel oricine poate recunoaște pe un Român când rostește cuvintele *une*

[1]) Prin părțile Aradului pluralul lui *tăt*, *tătă* (= tot, toată) e *tăț*, *tăit'e*.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

seule femme în franțuzește. Îmi aduc aminte de o lecție de seminar la Paul Passy, acum treizeci și doi de ani. Expunând sistemul fonetic al limbii române, arătam — ceea ce știam dela Weigand — că vocalele noastre se nazalizează înaintea consonantelor nazale, adăugând: «în mod necesar». Împotriva acestui adaos se ridică, bine înțeles, profesorul meu, care în limba lui era obicinuit să articuleze aceste sunete cu cel mai perfect sincronism și avea sau vocale nazale înainte de consonante orale, sau vocale orale înainte de consonante nazale.

Fenomene ca afonizarea vocalelor, deplasarea articulării vocalelor nerotunjite în spre regiunea palatală, coborîrea anticipată a vălului palatului când avea să urmeze o consonantă nazală și alte asemenea obicinuințe nouă de rostire au turburat mult echilibrul fonetic moștenit dela Romani și au dat o înfățișare particulară sistemului nostru de sunete.

În cele următoare voiu încerca să trec în revistă și alte **aspecte fonetice** ale limbii române, rezultate ale altor tendințe, mai greu de precizat decât tendințele generale constatate în cele precedente [1]).

1. **Apertura canalului oral** nu a dat, în general, naștere la contraste în limba română și deosebirea între d e s c h i s și î n c h i s n'a fost utilizată în scopuri funcționale. Legătura ce exista în latina populară — ca în atâtea alte limbi — între vocalele lungi și închise pe de o parte și între vocalele scurte și deschise pe de altă parte nu s'a făcut în românește, unde nu se cunosc — în limba literară — decât vocale medii. Se pare chiar că această ștergere a deosebirilor c a l i t a t i v e e foarte veche, căci în românește cuvintele cu *o̯* (din lat. *ŏ)* și cele cu *o̯* (din lat. *ō)* s'au desvoltat în fel *(dŏmnus, dŏmna* > *domn, doamnă*, ca *pōmum, pōma* > *pom, poamă)*, iar *ŭ* n'a fost confundat, ca în cele mai multe limbi romanice, cu *ō*, ci a dat, același rezultat ca *ū (fŭrca* > *furcă*, ca *fūmus* > *fum)*. Nici chiar *ĕ* nu apare diftongat după *n* și *r : naevus* > *neg*, ca *nigrus* > *negru ; rĕtro* > *(îndă)răt*, ca *rēus* > *rău.*

---

[1]) Am urmat în general împărțirea și terminologia lui N Troubezkoy din *Travaux* IV, 96 ș u , deosebindu-mă totuși în unele privințe — chiar esențiale — de el

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Adevărat că dialectal se găsesc și vocale deschise (mai rar închise), care au dat chiar naștere la unele alternanțe. Dar aceste deosebiri n'au pătruns în limba literară și ele sunt sau evoluții mai târzii, sau rostiri împrumutate dela străinii conlocuitori, deci neromânești ca origine. Astfel, diftongul *ea*, înainte de a ajunge, din cauza unui *e* următor, la rostirea literară *e*, s'a pronunțat — și se pronunță încă în multe părți — ca *ę : fęte, vęde*. Tot cu *ę* pronunță Moldovenii *urięși* (din *uriași)*, din cauza poziției moale următoare (și a palatalei precedente) Am arătat că, în unele regiuni, *ă* în cuvântul *cură(le)* are la bază un *ę* deschis. Dacă unii Ardeleni au rostiri ca *sęchereș* (< ung. *szekeres*, cu *e* deschis) sau zic *profęsor, diręctor*, aceasta se datorește influenței ungurești; tot astfel *ǫ* pentru *ă* și *â* accentuați, la Megleniți, e de origine bulgară.

În general vorbind, deosebiri calitative nu se fac în vocalismul românesc, ceea ce atrage după sine nedistingerea între vocale deschise și închise, în limba germană, franceză sau italiană, când sunt vorbite de cei mai mulți Români.

În ceea ce privește consonantismul, deosebirea între seriile ocluzive și fricative, există, firește, și în românește, dar ele n'au dat naștere la contraste cu urmări fonologice. Astfel, am relevat faptul că poziția intervocalică n'a dus la deschiderea ocluzivelor sau la vocalizarea fricativelor (afară de *v)* ca în alte limbi romanice: *ripa* > *râpă, cruda* > *crudă*. În seria dentalelor lipsesc fricativele *ϑ* și *δ*, iar în seria velarelor fricativa *γ*. Acolo, unde se întâlnesc, la Aromâni, ele sunt împrumuturi din grecește. Astfel toată seria fricativelor e redusă la *f–v, s–z, ș j, h* (palatal și velar) și, dialectal, *y*.

Nu vom uita să relevăm și faptul negativ, că vocalele închise *i* și *u*, n'au produs metafonia vocalei accentuate din silaba precedentă, fenomen ce se observă în alte limbi și dialecte romanice.

2. În ceea ce privește contrastele privitoare la **locul de articulație**, acestea sunt, firește, mai puțin izbitoare la vocale decât la consonante.

a) Totuși, vocalele palatale *e* și *i* apar ca un grup deosebit atunci când alcătuesc «poziție moale». Fiindcă despre acestea va mai fi vorba în cele următoare, aici ne mulțumim să relevăm faptul, că uneori și consonantele muiate următoare produc

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

același efect asupra vocalei precedente accentuate ca și un *e* și *i* din silaba următoare. Aceasta, firește, numai în dialectul dacoromân, unde simțul pentru poziția moale s'a desvoltat mult — fără să ajungă însă la o precizie absolută — în conștiința linguistică. Astfel avem schimbarea lui *a* în *e* după palatală în *oier* (la Aromâni *uiar !)*, ca în *apropiere* (< *apropiare)*, fiindcă rostirea mai veche era cu *r* muiat la sfârșit. Tot astfel vedem că menținerea lui *e* după labiale se observă și atunci când urmează un *ŕ*, *l'* (> *i̯)* și *č : pipeŕ*, *meu*, *fecior ; † feciu*, *fel(iu)*, *beciu*, *belciug*, *perciuni*, *Sâmedru* (< *Demetrius)*.

Cu privire la consonante, avem seriile: labiale, dentale, palatale și velare. Atunci când ele condiționează modificări de rostire, ca și atunci când sufer asemenea modificări, vedem că inovațiile ating seria întreagă, ceea ce e o dovadă că, din punct de vedere fonologic, aceste serii formează de fapt contraste. De remarcat este că bilabialele (între care și *m)* și labiodentalele formează o singură serie, a labialelor. Astfel un *e*, *i* următor produce palatalizarea lui *f* ca și a lui *p (h'er*, *k'ept)* și un *f* ca și un *p* influențează la fel pe *e* următor *(făt* ca și *păr)*. În ceea ce privește pe *n*, *l* și *r*, vedem că uneori ele se incadrează în seria « dentale », iar altădată, cel puțin *n* și *r* (în ceea ce privește palatalizarea lor înainte de *e* și *i* bunăoară), se deosebesc de *l*, care merge cu *t*, *d*, *s*.

3. Contrastele de colorit privesc plusul care, printr'o articulație simultană (labială, velară sau laringală), se adaugă la articulația pe care am cunoscut-o în cele precedente.

a) Coloritul labial, rotunjirea (țuguierea) buzelor, întovărășește regulat articularea (velară) a lui *o* și *u*. Ea lipsește la articularea vocalelor eterorganice. Vocalele prepalatale rostite cu țuguierea buzelor *(ö* și *ü)* sunt străine limbii noastre. În dialectul istroromân — și în unele regiuni dacoromâne — există și un *a* rostit cu rotunjirea buzelor (*å*), pe care unii cercetători îl identifică cu *o* deschis (*ǫ*).

Dintre consonante, numai *ș* și *j* se rostesc cu buzele mai mult sau mai puțin țuguiate.

b) Velarizarea o avem la *l* (*ł*), dar numai regional.

c) Mult mai importantă este coexistența unei articulări laringale (care la noi poate produce un sunet incadrat între consonante, pe *h* în *ham*, *hoț*, etc , sunet care lipsea în latina vulgară).

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Putem ignora rolul așa numitului « spirit lin », care în românește e aproape inexistent. De asemenea și « aspirația » consonantelor, necunoscută limbii române. În schimb ne vom opri ceva mai mult la p l u s u l sau m i n u s u l vocii, de o importanță covârșitoare, mai ales pentru distincții lexicale : *cată–cadă–gată ; fată–fadă–vadă–vată*. Chiar în poziție finală, unde, în rostirea noastră, fonicele sfârșesc prin a se afoniza, se distinge *drac* de *drag*, căci precum vom vedea, limba și-a creat un corectiv spre a marca mai bine această deosebire. (Cu toate acestea, rime ca *vând : cuvânt* se găsesc chiar la poeții noștri cei mai îngrijiți).

De relevat ar fi mai ales trei lucruri în legătură cu **fonia:**

Mai întâiu că, precum am spus, nu toate consonantele afonice au, cel puțin în limba literară, corespondente fonice, și invers. Astfel, lui *h*, cu cele trei valori ale sale, nu-i corespund fonice, nici, bine înțeles, când este spirantă laringală (ca în *ham)*, dar nici când este spirantă velară (ca în *duh)* sau spirantă palatală (ca în *arhivă)*. Invers, lichidele și nazalele sunt totdeauna fonice; numai la sfârșitul cuvântului ele își pot pierde în parte fonia *(basm)*.

Nici gradul de fonie nu e egal de mare la toate consonantele fonice; influența ce o exercită asupra sunetelor precedente nu este aceeași. Astfel văzurăm că un *s* înainte de *b*, *d*, *g* devine fonic Lucrul acesta se întâmplă în măsură cu mult mai mică înaintea sunetelor continue. Greutățile mari pe care le-a întâmpinat Academia Română la stabilirea regulei ortografice cu privire la scrierea cu *s* sau *z* în cuvinte ca *lesne*, *cismă*, *răslog*, *Israelit*, *isvod* se reduc la o șovăire ortoepică. În asemenea grupuri consonantice s'ar putea să avem a face cu fenomenul invers al celui observat la sfârșitul cuvintelor, anume că *s*, afonic la început, sfârșește prin a deveni fonic înainte de o spirantă fonică, că acomodarea vocii e deci numai parțială. O altă explicare vom încerca să dăm mai la vale. Oricare ar fi însă explicarea, Românul, nefiind deprins cu asemenea articulări la mijlocul cuvântului, a înglobat mai adesea atât pe *desmățat (dis + matia)*, cât și pe *smeu* (< sl. *zmej)*, fie în categoria *s*, fie în categoria *z*. Când *s* și *t* e urmat de *v*, este posibilă chiar o rostire *sv*, *tv*, cu un *s* sau *t* afonic și *v* fonic — cu o lipsă de acomodare cu totul excepțională în românește. În graiul meu bună-

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

oară lipsește rostirea *sfânt ;* pronunț sau *zv*, în verbul *zvânt (ex-vento)*, sau *sv*, în adjectivul *svânt* (așa cum îl scria Dosofteiu și alți scriitori vechi); tot astfel pronunț *jertvă*. În schimb se aude adesea, înainte de *v*, armonizarea lui *š* și chiar a lui *c*. Rostiri ca *jvarț* < germ. *Schwarz(er Kaffé)* și a lat *qu* cu *gv* se aud adesea în gura unor Români

În sfârșit e de observat că alternanțele originare între consonantele fonice și afonice s'au păstrat în general și după schimbările provenite din diferitele legi fonologice: cei ce rostesc *h'er*, sau *śer* (< *fier)*, pronunță mai adesea și *yerme* sau *źerme* (< *vierme)*. Totuși, în unele regiuni, unul din cele două sunete a progresat, pe când celălalt a rămas pe loc. Această progresare s'a întâmplat mai rar în cazul afonicelor, precum se poate observa în meglenitul *il'u* < *h'ilu* < *filius ;* mai des e cazul celălalt: *yiu* (< *vivus)* > *ǵiu*, deși *h'iu* (< *filius)* nu s'a desvoltat în *k'iu*. În deobște cunoscut e cazul pierderii elementului cluziv la *dz*, pe când el a rămas la *ts : mult–mulți*, dar *ud–uzi*.

4. Foarte variate pot fi c o n t r a s t e l e de natură **prozodică**. Nu vom vorbi despre a c c e n t u l m e l o d i c, care la noi nu există ca semn distinctiv al cuvintelor. Nu ne vom ocupa nici de c a d e n ț a r i t m i c ă, căre a Meyer-Lubke *(Romanisch, Rumanisch, Albanesisch,* p 8) îi atribue o importanță destul de mare; nici în sfârșit de s o n o r i t a t e, pentru care îndreptăm pe cititor la studiul lui A. Procopovici, *Principiul sonorității în economia limbii*, publicat în vol. IV al « Dacoromaniei », fiindcă ni se pare că în conștiința lingvistică nu sunt lămurite contrastele, foarte subtile, la care au dat naștere. Abia în treacăt vom atinge, mai departe, contrastele provenite din m i ș c a r e (tempo), lento sau allegro.

a) În ceea ce privește **granița silabelor,** ar fi de relevat aversiunea limbii române pentru h i a t. Mijloacele de a evita hiatul sunt două: sau se intercalează între cele două vocale semiconsonanta *u̯* și mai ales *i̯*, marcându-se astfel granița silabică printr'o constricțiune, sau grupa de vocale bisilabă se rostește monosilab. În forme ca *oaie, cheie* etc., *i̯* s'a ivit după dispariția completă a lui *v* intervocalic din *ovem, clavem* (dar *aer* e mai des decât *aier, vuet* se întâlnește alături de *vuiet) ;* în *văduvă* < *vidua* vedem

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

pe *u̯* devenit chiar consonantă [1]). Pentru al doilea caz exemplele abundă. Alături de *aur*, *taur*, cu rostire bisilabă, avem șovăiri de rostire în *caut*, care în vorbirea îngrijită și în vers se pronunță cu hiat, iar în vorbirea curentă cu diftong. Tot astfel, cele mai multe neologisme cu grupe bisilabe de vocale, tind spre rostirea monosilabă: *teatru*, *mitralieră*, etc. Prepoziții ca *de* și *pe* formează în graiul obișnuit o singură silabă cu începutul vocalic al cuvântului următor: *de-odată*, *pe-atuncea* (dar *de unde*). Tot prin asemenea grupări într'o singură silabă se explică cele mai multe contracții vocalice, înainte de toate a lui *ă* + *a* în *a*: *cal*, *casa*, *pană*, *țară*.

La grupele consonantice vedem că poziția numită în gramatica franceză « entravée » și în gramatica germană « gedeckt » nu are în general influență asupra desvoltării sunetelor precedente: în *pĕctus* > *piept*, *ĕ* s'a diftongat întocmai ca în *fĕl* > *fiere*. Numai când această poziție era formată de o consonantă nazală, tratarea a fost deosebită, după cum mai urma sau nu o altă consonantă: *tĕmpus* > *timp* dar *tĕneo* > *țin*.

Vom vedea mai departe cum se grupează cuvintele neaccentuate în jurul cuvântului accentuat în propoziție. Aici am vrea să arătăm numai câteva cazuri de fonetică sintactică referitoare la asemenea elemente care formează o singură unitate cu cuvântul accentuat de care se lipesc.

În dialectul istroromân *ă* final din *până*, *către* nu se preface în, *ę* ca *ă* din *casă* (*cåsę*), ci în *a*, ca *ă* din *făcut* (> *facut*) : *pira mare* « până mâne ». Același fenomen l-am întâlnit la un elev din jurul Aradului, care rostea (și scria chiar consecvent) *dupa mine* (ca *sacure*). Prepoziția noastră *pre* și auxiliarul *vreți* au pierdut pe *r* prin disimilare totală față de un *r* următor: *pre trepte* > *pe trepte*, *vreți trece* > *veți trece* (apoi, prin generalizare, și *pe masă*, *veți face*) ca *pretrec* > *petrec*. Chiar deosebirea între *pe* și *pă* se explică prin influența poziției moale din cuvântul următor. Înainte de a se generaliza în unele regiuni forma *pe* și în altele *pă*, s'a zis, probabil, *pă masă* dar *pe mese*. Și forma *me* în unele texte vechi (de ex. în

[1]) E posibil ca și proteza lui *i̯* și *u̯* înaintea unui *e* (ca la Slavi) și *o* inițial să se fi ivit tot spre evitarea hiatului născut prin fonetică sintactică. Pe *u̯* Ungurii îl aud ca *v* (bilabial): *vove* « ouă » (precum, invers, noi redăm prin *u̯* un *v* unguresc în *vágás* > *u̯ăgaș* > *ogaș*)

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Codicele Voronețean) nu e, credem, o dovadă că pe vremea acelor texte *e* nu se prefăcuse încă în *ă*, ci o probă că aceeași deosebire ca între *pe* și *pă* se făcea odinioară între *me* (în *me vede)* și *mă (să mă vază)*. Faptul că se zice *s'a dus* (ca *dac'a fost)* și în regiunile în care reflexivul se rostește azi *se*, dovedește că rostirea lui mai veche era *să*. E foarte probabil că deosebirea între *să* și *se* era dictată la origine de vocala din prima silabă a cuvântului următor: se zicea *se vede* fiindcă urma poziție moale, dar *să vadă* fiindcă urma poziție tare. Printr'o interpretare ulterioară, din exemple ca cele arătate, s'a scos o regulă nouă: *se* pentru pronumele reflexiv și *să* pentru conjuncție. Un motiv de ordin fonetic pentru un tratament deosebit al lat. *sĭ* și *sē* nu există. Cum poziția tare sau moale determină și după dentale uneori apariția unui *ă* sau *e (tânăr–tineri)* și tot astfel după *cons.* + *r (crăp–crepe)*, tot prin influența unei vocale palatale din cuvântul următor trebue explicat *e* în locul lui *ă* mai vechiu, în *ne (vede)* < *nă*, *le (crede)* < *lă*, *câte (fete)* < *câtă*, *către (tine)* < *cătră*, a căror repartiție în timp și spațiu e cu totul diferită: o formă *câtă* nu e atestată; *ne* și *le* sunt formele noastre actuale (alături de *vă)* și cele întrebuințate de Istroromâni, pe când *nă* și *lă* sunt cele obicinuite în vechile noastre texte și în dialectele suddunărene; *cătră* e și azi forma uzuală în Moldova și Ardeal, pe când *către* e muntenesc și literar.

b) În ceea ce privește **cantitatea,** observăm că evoluția limbii a dus la un singur fel de consonante. Din cauza obicinuinței de a nu distinge consonantele lungi (geminate) de cele scurte (simple) în limba sa, Românul nu le distinge de obiceiu nici când vorbește alte limbi. Odinioară însă unele consonante trebue să se fi rostit lungi și la noi, ceea ce se cunoaște din deosebirile în desvoltarea lor sau a sunetelor precedente: *annus* > *an* s'a desvoltat altfel decât *angelus* > *înger* sau decât *lana* > dial. *lâră*, iar *anni* > regional *añi* > *ai*, altfel decât *boni* > *buni ; mola* > *moară* a avut altă desvoltare decât *stella* > *stea(uă)* și *caballus* > *cal.* Și *v* și *b* când erau lungi par a se fi păstrat între vocale, pe când simpli au amuțit: **gibbula* > **glibba* > *gheabă* față de *sebum* > *seu.*

Pe când în unele dialecte (precum cel meglenit) se pot observa vocale lungi — fără ca studiile de până acuma să permită

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

precizări destul de clare — limba literară nu face, în general, deosebiri cantitative în vocalism. Obicinuiți cu rostirea vocalelor cu lungime mijlocie, mulți Români, vorbind nemțește sau franțuzește nu fac distincție între cuvinte cu sens diferit ca *Lamm* « miel » și *lahm*, « paralizat », *lame* « lamă » și *l'âme* « sufletul », pe care le rostesc ca pe românescul *l-am* (în *l-am văzut)*. Această uniformitate face ca limba română să se deosebească în întreaga ei înfățișare de limbi ca cea elină, în care antitezele cantitative jucau un rol covârșitor, sau ca cea latină, în care ablativul *mensā* se deosebea de nominativul *mensa* numai prin lungimea lui *a*.

Avem totuși și noi într'un caz vocale scurte, chiar atât de scurtate, încât ele atrag după sine pierderea silabității sau amuțirea: vocalele afonizate, mai ales cele finale, de care ne-am ocupat pe larg.

Deși rar, găsim și lungiri de vocale, cu valoarea funcțională.

Weigand a observat că în *drag*, *a* se rostește mai lung decât în *drac ;* tot așa în *cad*, *a* este mai lung decât în *cat*, pe când în *cadă* avem aceeași lungime pentru *a* ca în *cată*.

Un rost stilistic are lungirea, foarte pronunțată, a vocalei accentate, unită cu o modulare melodică, în limba expresivă, când voim să scoatem cuvântul mai tare în relief, să apăsăm asupra lui. Iată un exemplu din romanul *Greta Garbo*, de Cesar Petrescu (p. 131): « Duduie Alino, tare nu-mi place mie când te văd pe mata așa .. *Staaai* nemișcată locului. . Te mai încălzește cel soare, că *taaare*-o mai înghețat inima 'n mata ». În aceste propoziții, *staaai* poate însemna « stai binișor » sau « stai mereu », iar *taaare* = foarte tare. Mai ales cazurile din urmă sunt frecvente și — ca și atunci când repetăm adjectivul — servesc spre a exprima o gradație, înlocuind un superlativ: Am mers *depaaarte* și am ajuns la o pădure *maaare* (= departe–departe .. mare–mare). Că o asemenea diferențiare stilistică nu e posibilă în limbile ce întrebuințează contrastele cantitative spre deosebiri semantice sau gramaticale, e de sine înțeles. Noi putem face, când amenințăm bunăoară, din *bine* un *bīne*, *bīne*, dar Nemții nu pot face din *still* un *Stiel*, fără să se producă un echivoc.

5. Cercetători străini, deprinși în graiul lor cu contraste între fortes și lenes, au crezut că aud și în românește ase-

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

menea deosebiri și chiar li s'a părut că pot descoperi consonante fonice rostite fortes sau afonice rostite lenes. Așa credea Weigand că sunt consonantele fonice finale, care, de fapt, precum văzurăm, sfârșesc prin a-și pierde fonia, fără ca în **debitul de aer,** să se modifice esențial.

a) Debitul acesta de aer e la noi mai mare la consonantele afonice — rostite cu o deschizătură mai mare a coardelor vocale — decât la cele fonice. Această legătură constantă între fortes și afonice pe de o parte și între lenes și fonice pe de altă parte, e atât de strânsă, încât debitul de aer mai mic sau mai mare ne face să putem recunoaște o consonantă fonică de una afonică în cazul când, în mod excepțional, vorbim șoptind, când deci coardele vocale nu mai pot lua poziția pentru producerea vocii.

Totuși se pare că într'un singur caz raportul acesta constant între voce și debitul de aer nu mai e cel obicinuit: când unui *s* îi urmează una din fonicele continue *l*, *r*, *m*, *n* sau *v*, deci în cazurile ca *lesne*, *smeură* etc , despre care am vorbit mai sus. Prin faptul că la articularea acestor consonante nu se formează ocluziune, în dosul căreia să se acumuleze o porție mai mare de aer, ca la *b*, *d*, *g*, caracterul lor de «lenes» iese mai bine la iveală. Bănuesc că față de rostirea cu un debit mai mic de aer a lui *l*, *r*, *n*, *m*, și *v* următor s'a acomodat rostirea lui *s* precedent, care, deși afonic, a început să fie lenis. Rezultatul a fost că urechea Românului, nedeprinsă cu asemenea rostiri, nu poate distinge ce fel de sunet e *s* în *lesne* sau *smeură* și a identificat pe acest *s* când cu consonantele lipsite de fonie, când cu consonantele lenes, care, toate, sunt fonice; cu alte cuvinte: l-a interpretat uneori ca *s*, alteori ca *z*. Dacă această explicare e cea adevărată, am avea un exemplu mai mult de puterea de acomodare regresivă, despre care am vorbit mai sus.

b) Printr'o mărire intenționată a debitului de aer — și probabil și prin alți factori, precum încordarea mai mare a musculaturii — producem accentul, care e la noi dinamic (expirator).

Importanța **accentului** ca factor tulburător al sistemului de sunete e recunoscută în toate limbile. Efectele produse de el nu sunt însă în fiecare limbă aceleași. De aceea nu se poate da o caracterizare a unei limbi fără să se examineze cu atenție rolul accentului.

Contrastul între accentuat și neaccentuat a produs

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

în v o c a l i s m u l român alternanțe din cele mai distincte. Astfel am văzut cum *o* și în parte *e* se închid în sılabe neaccentuate: *occido* > *ucid*, *latro* > *latru*; *neminem* > *nimeni*. De asemenea cum *a* și — precum vom vedea — în parte *e* neaccentuat se deplasează: *carbonem* > *cărbune*, *latrat* > *latră*; *bonıtatem* > *bunătate*. Asupra lui *i* și în general și asupra lui *u* lipsa de accent a influențat numai în poziție finală, colaborând la afonizarea lor: *bonı* > *bunı*.

De obiceiu accentul se combină cu alți factori spre a produce o inovație în rostirea unei vocale. Astfel apertura mai mare la *e* (din *ĕ* latın clasic) a produs numai subt accent diftongare în *ie*: *pectus* > *pıept*. Metafonia de asemenea s'a produs subt accent: *lĭgat* > *leagă*, *dom(ı)na* > *doamnă*, pe când asimilări față de vocala din sılaba următoare apar nu numai în sılaba accentuată în *peaște* > *pește*, *mine* > *mene*, ci și în silaba neaccentuată: *bărbat* > *barbat*.

D i f t o n g a r e a e legată și ea de silaba accentuată, precum o vom întâlni mai departe în așa numitele « dıftongări rustice »: *buriete*, *duomn*, *ovâăs*. De obiceiu diftongarea mai e condiționată și de alți factori, atunci când, precum văzurăm, ea e legată de rostirea deschisă *(piept)* sau de un *a (ă)* și *e* din silaba următoare *(leagă, doamne)*. În poziție inițială însă *e* și *o* se prefac în *ie* și *uo* și când nu erau rostiți deschis și sì în afară de accent: *iel*, *iefteșug*; *uom*, *uovăz*. Cu totul sporadice, secundare și restrânse asupra unui teritoriu mic sunt diftongări ca cea dın *neavastă*.

Ceva specific românesc este repartiția accentului pe amândouă componentele diftongului *oa* și, mai rar, *ea*. Weigand, care a observat mai întâiu acest lucru, a numit acești dıftongi cu « accent plutitor » (« schwebende Diphtonge »). Cei mai mulți avem impresia că accentuăm pe *a*; străinii aud însă adesea accentul pe *o*; R. Ortiz bunăoară, traducătorul în italienește al lui Eminescu, scrie *sóare*.

Accentul ca factor hotărîtor în evoluția sunetelor apare, în mod firesc, mai ales în vocalısm. La dıftongarea lui *e* observăm, înainte de *n*, o deosebire între cuvintele accentuate pe antepenultima — când diftongarea lıpsește — și în cele accentuate pe penultima, când dıftongarea a avut loc: *tenerum* > *tânăr*, *veneris* > *vineri* față de *teneo* > *ţın*, *venıt* > dial. *yıne*. Această dıstincție, care se găsește

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

și în italienește, pare a data încă din epoca latină vulgară (cf. Meyer-Lübke, *Rumänisch*, *Romanisch*, *Albanesisch*, p. 6).

O modificare în rostirea consonantelor, distinctă pentru simțul limbii românești, după cum se găsesc în silabă accentuată sau neaccentuată, nu se poate constata. Totuși rolul accentului în fonologia română se observă și cu privire la desvoltarea unor consonante. Astfel grupele *ți̯o, ți̯u (di̯o, di̯u)* și *ci̯o, ci̯u (gi̯o, gi̯u)* au dat alte rezultate în poziție protonă și alte după accent: *pŭteus* > *puț*, dar *puteósus* > *pucios*. Rotunjirea buzelor s'a transmis asupra lui *s* precedent numai atunci când *o* și *u* erau rostiți cu o încordare mai mare, în silaba accentuată.

De asemenea se pare că poziția accentului a avut o repercusiune asupra g r a n i ț e i s i l a b e l o r. Astfel s'ar explica, de ce grupele *pt (bd)* și *ps* (primare sau secundare) au menținut elementul ocluziv numai după vocală accentuată și l-au pierdut când accentul urma: *septem* > *șapte*, *directus* > *drept* față de *baptizo* > *botez*, **arrectare* > *arătare ; coxa* > *coapsă*, față de *laxare* > *lăsare* și **ri-g(i)dicare* > *rĭdica*. Tot astfel *au*, *eu* proton pierde pe *u : căutare* > *cătare*, **fraumento (fragmento)* > *frământ ;* prefixul *con- (com-)* pierde în aceleași condiții pe *n (m)* : *contremulo* > *cutrémur*, *comprehendo* > *cuprínd*, față de *comparo* > *cúmpăr*, cf. Meyer-Lubke, *Rumänisch*, *Romanisch*, *Albanesisch*, p. 8 și A. Procopovici, *Principiul sonorității în economia limbii*, în DR. IV.

Între lipsa de accent și s i n c o p a r e a vocalelor, mai ales în poziție intertonică, există un raport de corelație de mult recunoscut. Totuși lipsa de regularitate cu care apare sincopa încă în latina vulgară și în limbile romanice, dar mai ales lipsa de concordanță între latina vulgară și limbile romanice, ne arată că au existat și alți factori care au determinat menținerea sau amuțirea vocalei neaccentuate. O singură privire asupra §§-lor 231—239 din *Latina vulgară* a lui Grandgent (ediția spaniolă) ne arată însă că sunetele învecinate pot fi făcute numai în mică măsură răspunzătoare pentru această lipsă de regularitate. Ca să rămânem pe teren românesc, în afară de mult discutatele cuvinte derivate cu sufixul *-(u)lus*, ca *lingură*, *singur* față de *chingă ; mascur* față de *muschiu ; popor* față de *plop*, etc., întâlnim menținerea sau sincoparea vocalei intertonice în cazuri ca: *bunătate (bonitatem)*, *oameni (homines)*, *deget*

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

(dıgitus), *neted (nitidus)*, *arbore (arborem)*, *cumpărare (comparare)*, *încălecare (caballıcare)* față de: *încărca (carrıcare)*, *culca (collocare)*, *bătrân (vet(e)ranus)*, *domn (dom(ı)nus)*, *veghia (vig(i)lare)*, *cald (cal(i)dus)*, *verde (vir(ı)dıs)*, *lard (lar(ı)dus)*, *solzı (sol(ı)dus)*, *ridıca (*rıg(i)dicare)*, *adăpost (pos(i)tus)*, etc.

La noi se mai adaugă un caz special și adică grupele formate de vocală accentuată urmată de *v* + vocală Tendința latină de a sincopa vocala neaccentuată în asemenea cazuri, precum apare în *cautus* (dela *cavito)*, *clavido* > *claudo*, *favestus* > *faustus*, în latina vulgară și în *avidus* > *audus* (Plaut), *avica* > *auca*, *navitat* > *nautat*, *gabata* > *gauta* etc. (cf. Grandgent *op. cit.*, p. 236), s'a continuat la Români: *cavito* > *caut*, **grevitatem* > *greutate*, *novitatem* > *noutate*, *bibitus* > *băút* (dın *băut) ;* despre alte multe exemple e a se vedea DR. IV, 706—707. Totuși avem alături și tratarea lui *v* ca în alte cazurı intervocalıce (adică amuțire completă): *subit* > *suie*, *clavem* > *cheie*, etc.

Sincoparea sau păstrarea unei vocale neaccentuate depinde foarte mult de t e m p o (mișcarea) vorbirii. În vorbirea îngrijită rostesc *iepurele*, *cazurile*, *unele*, în graiul familiar sau în vorbirea precipitată, rostirea mea e *iepurle*, *cazurle*, *unle*. Tot așa trebue să ne închipuim și rostirea latină vulgară, sincoparea fiind caracteristică mai mult vorbirii allegro, mai puțin îngrijite, în familie sau în straturile de jos, din care a putut pătrunde, în anumite cazuri, în graiul lento, îngrijit, solemn sau lıterar. Încetățenirea acestor rostiri s'a întâmplat cu neregularitatea care caracterizează generalizarea unei rostiri ocazionale, iar răspândirea foarte inegală din punct de vedere geografıc (cum dovedește repartiția formelor sincopate pe teritoriu romanıc) e și ea semnificativă. Am căutat să explic altădată variantele românești *staul* și (regional) *staur* crezând că prıma formă corespunde lui *stablum*, din graiul mai puțin îngrijıt al coloniștilor țărani, iar a doua corespunde lui *stabulum* din graiul soldaților (« Convorbırı Literare » XLIV, 1910, p. 466).

Dar, în românește cel puțin, cauza sincopării mai poate fi și alta. Precum a arătat O. Ștefanovici-Svensk, DR. V, 369 și urm. și precum îmi confirmă E. Petrovıci, în lımba noastră există, și în mijlocul cuvântului, sunete și silabe întregi afonizate. Rostirea aceasta face ca să se piardă atât de mult dın conținutul sonor al

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

vocalei, încât cu timpul vocala să devină imperceptibilă pentru ureche și să dispară apoi și din rostire. Astfel pe *șaptezeci și șapte* îl rostim *șapteșĭșapte*, ca și când am avea un *i* final afonizat.

Mai mult decât atât. E. Petrovici mă asigură că în cursul anchetelor sale pentru Atlasul Linguistic a întâlnit afonizări chiar în silaba accentuată. Acest lucru ne silește să revizuim unele din părerile noastre mai vechi și să admitem de fapt o sincopare a vocalei accentuate în exemple ca: *văzut, găsit* > *văst, găst*.

Limba română are și un caz tipic de echivalare — cel puțin în efectele produse — a grupului de sunete care marchează conținutul semantic al cuvântului — silaba accentuată — cu grupul de sunete care marchează funcțiunea morfologică — dezinența. Exemplul pe care-l vom cita ne arată cât de ștearsă este granița între mijloacele fiziologice și cele psihologice, când e vorba să fie scoasă în evidență partea însemnătoare a unui cuvânt.

Se știe că un *ī* latin accentuat are asupra consonantelor precedente același efect ca un *ĕ* latin accentuat și acest efect similar se explică în deobște printr'un stadiu mai vechiu *i̯i*, analog lui *i̯e*: *zic* < *dīco*, *și* < *sīc*, dial. *yin* < *vīnum*, ca *zeu* < *dĕus*, *șed* < *sĕdeo*, dial. *yin* < *vĕnio*. Când *i* se găsea în dezinențe, când deci îndeplinea un rol distinctiv morfologic, îl vedem că produce asupra consonantelor precedente același efect, deși îi lipsește condiția esențială, accentul: *audis* > *auzi*, *passi* > *pași*. Mai mult decât atât. Tendința de a avea cât mai multe semne distinctive pentru formele flexionare, tendință care caracterizează tot sistemul nostru morfologic, a făcut ca acest rol «însemnător» al lui *ī* să depășească limitele etimologice. Astfel îl vedem apărând și în dezinența persoanei a doua din plural, în loc de *ĭ*, schimbând pe *t* în *ț*, deși în acest caz nu mai alterează tulpina verbală, ci însăși consonanta din corpul dezinenții: *auditĭs* > *auzițĭ* (ca și când am avea a face cu un *auditīs*). La generalizarea acestei inovații a contribuit probabil și analogia substantivelor de declinarea a treia, la care exista, în plural, posibilitatea de a alege între *-es* și *īs*: *montes* și *montīs* > *munți* (cf. *Une survivance du latin archaique dans les langues roumaine et italienne*, în «Mélanges Thomas», 362 ș. u.).

Alternanța între accentuat și neaccentuat n'a ajuns să împlinească o funcțiune gramatică lă. Firește avem și în

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

românește un număr destul de mare de cuvinte cu sens diferit, care nu se deosebesc decât prin accent: *còpii–copìi*, *àcele–acèle* etc., dar ele n'au dat naștere la crearea unei categorii gramaticale, nici chiar în cazuri destul de dese ca *infàmii–infamìi*, *sòții–soții* (unde aveam pe de o parte pluralul unui substantiv, iar pe de alta pluralul abstractului derivat dela acest substantiv) sau ca *adùnă–adună* (unde persoana a treia din prezent se deosebește numai prin accent de pers. 3 a aoristului). Distincții de sens, precum le avem între *mòbilă* și *mobilă*, *mozàic* și *mozaìc*, etc., sunt și ele rare și adesea secundare.

Dimpotrivă, lipsa de fixitate a accentului românesc (putând să stea pe oricare din cele șase silabe socotite dela sfârșit: *cercetătór*, *cuminecătúră*, *încálecă*, *dóisprezece*, *véveriței*, *șáptesprezecelea* [1]) a avut de urmare o șovăire mare în accentuarea cuvintelor în diferite regiuni și chiar în graiul literar *(bólnáv*, *dúșmán*, *vúltúr*, *árípă*, *árșíță*, etc.), mai ales în neologisme, dintre care unele păstrează accentul latin *(académie*, *víctimă)* altele îl împrumută pe cel franțuzesc *(académie*, *victímă)* iar altele nu-l au pe nici unul *(síncer*, *specímen)*. Avem și accente diferite în cuvântul primitiv și în derivatul său *válid*, dar *invalíd* Aceste șovăiri nu sunt supărătoare pentru urechea Românului; mai ales poeții fac, pentru trebuințele rimei și ale ritmului, în mare măsură uz de posibilitățile variate de accentuare.

Totuși poziția accentului poate crea o categorie gramaticală nouă. O vedem la oxitoanele feminine de tipul *stea–stele*, care au produs un nou fel de a forma pluralul feminin: *mea–mele*, *ta–tale*, **ba–bale*, *za–zale* și, mai târziu, la împrumuturile din turcește ca *basmà–basmale*, *cafeà cafele*. Această analogie a creat pe de o parte singulare nouă ca *vopseà* (din *vopsele*, pluralul lui *vopseală)*, pe de altă parte a cuprins și substantive terminate în altă vocală accentuată (nu numai *a* și *ea)*, ca vechiul *zi–zile* sau, în timpul din urmă, *carò–carale* (alături de *dominò–dominouri)*, *atù–atale* și (*atule*). Cum dezinența de plural *-uri* tinde să se generalizeze la oxitoane (și

[1]) Dacă în cuvintele create din inițiale, ca C.F.R. sau I.R.D P., accentuăm *ceferé*, *iredepé*, aceasta nu se face fiindcă accentuarea pe silaba din urmă ar fi cea naturală pentru Români, ci fiindcă felul acesta de scurtare și rostire a cuvintelor plăsmuite din asemenea scurtări l-am împrumutat din franțuzește.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

prin urmare și la monosilabe) terminate într'o consonantă, s'a arătat în DR. II, 41

M o b i l i t a t e a a c c e n t u l u i pe care am moștenit-o din latinește, a rămas până azi în c o n j u g a r e și este cauza celor mai multe « neregularități » în sistemul nostru verbal: *mor murim*, *iau luăm*, etc. Dimpotrivă, ea a dispărut în sistemul nostru de d e c l i n a r e. Mutări de accent ca în lat. *profĕssor professóres* n'au rămas, din cauze îndeobște cunoscute, și nu apar nici măcar în neologisme, în care accentuăm sau *profésor–profésori*, sau *profesór profesóri* (nu ca în nemțește: *Profĕssor–Professóren)*. Dacă dela *míjloc* sau *déver*, unii formează pluralele *mijloáce*, *devéruri*, avem a face cu plurale aparținând la origine la singularele *mijlóc*, *devér*. În flexiunea nominală, accentul fiind pe dezinență, acest fel de accentuare s'a extins și asupra declinării articulate, căci într'o limbă ca a noastră, care adaogă articolul la sfârșit, acest articol trebuia să se confunde cu însăși dezinența declinării. Astfel genitivele plurale în *-orum*, apar fără accent: *lúpilor*, tot așa *únor*, *áltor*. Mutarea accentului pe tulpină în asemenea cazuri s'a făcut însă treptat și nu în toate cuvintele deodată. Despre ♂ accentuare *lupilór* nu avem nici o urmă, dar la *cărŏr*, *cărui*, *cărei* însăși apariția lui *ă* în loc de *a* ne arată că accentuarea mai veche era *cărór*, *cărúi*, *căréi* (precum se mai rostește și azi prin Bucovina), iar în *tuturór*, accentuarea pe silaba finală e și astăzi cea literară Pe de altă parte, păstrarea lui *a* final netrecut în ă, în *cása* (ca și în *acela*) e un indiciu că odinioară exista cel puțin un accent secundar pe acest *a* din *illa* (și din *illac* în *acela)*.

În ceea ce privește elementele derivative, p r e f i x e l e apar, totdeauna (când prefixul e viu în conștiința linguistică), neaccentuate: *adórm*, *cuprínd*, *desfác*, *răsún*, *străbát* (dar *cúmpăr*, *ápăr*, simplul *parare* nefiind păstrat). Doar prefixul *ne-*, mai rar *in-* în neologisme, poartă accentul atunci când voim să subliniem un contrast sau o negațiune: *néfăcut*, *nédefinit* (în opoziție cu *făcút*, *definít*), *involuntar* (în opoziție cu *voluntar)*; de obiceiu însă accentuăm și în aceste cazuri *nefăcút*, *nedefinít*, *involuntár*. Accentuări ca *înainte de prânz* și *după prânz* se aud mai mult la Ardelenii care știu nemțește *(vórmittag*, *náchmittag)*. Avem însă și în alte părți accentuarea *díncolo* (dar numai *dincotró)* și numai *deúnăzi*, *ástăzi*

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

(în opoziție cu *mânezi)* ș. a. Accentuarea *amiázăzi* presupune un *ad médiam diem*. Șovăire de accent mai întâlnim în *aímintre (áltminteri)* și *aimíntre*.

Sufixele, dimpotrivă, sunt în marea lor majoritate, accentuate. Dintre cele neaccentuate, avem puține moștenite (de e. *-ur, -ed, -in, -ec)* și dintre ele și mai puține sunt productive. Celelalte sufixe neaccentuate (ca *-eș, -iță, -nță, -iște)* sunt împrumutate din limbi străine. Adesea și la derivatele cu ele se observă o tendință de a muta accentul pe sufix, fie că avem a face cu analogia sufixelor vechi cu aceeași formă *(uriáș, nevoiáș*, pe alocuri chiar *gingáș*, după *copiláș*, etc.), sau cu rostiri regionale: *cânepíște* și chiar *linîște*, alături de *cânepiște, líniște, Sălíște*, alături de *síliște*. Totuși, exemple ca *măgărița* arată (cu al lor *ă* în loc de *a)*, că accentuarea pe tulpină poate fi și ulterioară.

În ceea ce privește gruparea particolelor neaccentuate în jurul cuvântului accentuat, se poate observa o vădită predilecție spre encliză: *ducându-te, nu-l văd, pare-mi-se*, etc. Avem, firește, și procliză, după pauză sau după un cuvânt terminat cu consonantă: *(când) ți-era somn*, dar, cel puțin în limbajul îngrijit, preferim să zicem *îl aflaiu, îl întrebasem* lui *l-aflaiu, l-întrebasem*. Când particula atonă se găsește între sfârșitul vocalic al cuvântului precedent și începutul vocalic al cuvântului următor, regula e enclıza: *nu-l întrebam, unde-l aflu, ori-ți* (mai des decât *ori îți) dau*. Totuși, când cuvântul următor e însuși lipsit de pregnanță, cum ar fi un verb ajutător sau copula *e*, mai adesea învinge principiul mecanic al silabilizării (după care consonanta intervocalică se leagă de vocala următoare): *nu l-am văzut, pe care l-oiu prinde, unde mi-e locul, acuma ți-e somn?*

Această preferință pentru encliză a avut urmări sintactice de cea mai mare însemnătate. În rândul întâiu trebue relevat ca ceva specific românesc articolul, care în general este enclitic, în opoziție cu cel proclitic al limbilor surori. Pe când, dintre timpurile compuse, limbile romanice au enclıza numai la viitor *(cantare habeo)*, noi o avem adesea și la condițional *(cânta-reaș*, scris *cântare-aș)* și la perfectul compus *(cântat-am)*. A. Procopovici *(Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, p. 14) a arătat că și în construcții ca *vede el popa* avem a face, în

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

definitiv, cu același principiu de a așeza particulele neaccentuate în frază după cuvintele cu pregnanță.

În ceea ce privește rolul funcțional ce rezultă din mutarea accentului, am pomenit mai sus, vorbind de prefixele *ne-* și *in-*, despre nevoia ce se ivește uneori de a indica printr'o accentuare « neregulată » opoziția sau negația Acest fenomen e cunoscut din cele mai multe limbi. Ceva specific românesc este fenomenul următor: Negațiunea *nu* își pierde uneori prin eliziune elementul vocalic, formând cu verbul următor un singur cuvânt: *n'ascultă* (din *nu ascultă*, cf. și *d'apoi* < *da apoi*). În acest caz accentul, care în *nú vede* este de obiceiu pe *nu* (deși o accentuare *nu véde* e curentă și ea), trece pe vocala accentuată a verbului: *n'áscultă*. Am arătat în DR. III, 773 că dintr'un *n'áude* s'a putut naște (după analogia lui *n'áscultă–ascúltă*) o formă pozitivă *aúde* (în loc de *áude*), care s'a generalizat apoi (la noi și la MeglenițI, pe când Aromânii au accentul etimologic: *ávde ;* tot așa Istroromânii: *åvde*).

Întocmai ca în alte limbi [1]), prin mutarea voită a accentului (spre începutul cuvântului) se urmărește, în unele cazuri, și la noi, un efect stilistic, o scoatere în relief Aceasta se întâmplă mai cu seamă la adverbe. *Măcar de-ar face!* se aude foarte des în gura celor ce de obiceiu accentuiază *măcár*. Într'o conferință ținută nu de mult, Rădulescu-Motru a întrebuințat de repetite ori accentuarea *ápoi* (în loc de *apoi*), voind să sublinieze un argument nou pe care-l introducea în expunerea sa. I. Agârbiceanu, caracterizează pe un personaj al romanului său *Legea Trupului* (p. 15) prin obicinuința de a accentua *ása* în loc de *așà :* « Ása. Foarte bine. Directorul accentua repede pe « așa ». Il apăsa pe *a* dintâi, *șa* nu se auzea aproape de loc ». (Alte exemple în Dicționarul limbii române s. v. *apoi*, I, 40, cf și *ápî–ápîi* în Glosarul mărginean al lui Herzog și Gherasim). Acest fel de accentuare explică etimologia

[1]) Cu deosebire observăm acest lucru în limbi cu accent fix. În ce măsură mare s'a întâmplat acest lucru în franțuzește a arătat în timpul din urmă E. Gamillscheg în interesantul său studiu *Zur Einwirkung des Affekts auf den Sprachbau* (în « Neuphilologische Monatsschrift » I, 14—34) În ungurește, unde se accentuează totdeauna silaba inițială, cuvinte des întrebuințate în afect, cum e *tessék* « poftim » se aud adesea cu accentul pe silaba finală.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

cuvântului nostru afectiv *áși*, care s'a născut din *așì (eccum sīc)*, la care s'a adăogat mai târziu un *-a* adverbial. În urma mutării accentului pe silaba primă, *i* final s'a afonizat, iar cuvântul a devenit monosilab (cf. DR. II, 37 [1]). Regional se aude și *ám(u)* în loc de *amù*, cu accent schimbat la origine tot cu scop stilistic.

6 Ne mai rămâne să vorbim de contrastele privitoare la **camera de rezonanță.**

Deosebirea între rezonanța orală și nazală apare precisă la consonantele bilabiale: *b* și *m* și la dentalele *d* și *n*, însă numai la cele fonice. La velarele fonice *(g* și *ŋ)* ea nu a intrat în conștiința linguistică obștească.

Un contrast propriu zis între vocalele orale și cele nazale, precum îl observăm bunăoară în franțuzește, nu există; dar toate vocalele se pot rosti la noi nazalizate. Deosebirea dintre rostirea orală și rostirea mixtă, (cu o parte de aer, scăpând prin deschiderea prea timpurie a canalului nazal), nu este în general observată de masa vorbitoare la noi. G. Weigand și A. Byhan (Jahresber. III, 20), apoi Al. Procopovici *(Despre nazalizare și rotacism*, p. 6—270) cred că ea exista în conștiința linguistică a înaintașilor noștri, care, în grafia cu chirilice, introduseseră, spre a o nota, semnul ѧ. Această părere e combătută de E. Petrovici în studiul său *De la nasalité en Roumain* (p. 91). Această excelentă lucrare ne dă posibilitatea să completăm cele spuse mai nainte despre acțiunea lui *n* și *m* în românește

Urmarea rostirii nazalizate a vocalelor e uneori omiterea ocluziunii consonantei nazale următoare, rămânând numai o constricțiune, care și ea poate dispărea: *ūsoare (unsoare)*. Evoluțiunea aceasta atinge și cazuri de fonetică sintactică, încât combinația celor două cuvinte *un* și *soare* se rostește de asemenea *ū soare* Am avea deci în românește stadiul pe care îl presupunem în latina vulgară, unde clasicul *consul*, înainte de a deveni *cosul*, probabil că s'a pronunțat *cōsul*.

În combinații de cuvinte întâlnim pierderea lui *n*, chiar când el era urmat de vocală. Ceea ce pare a se fi întâmplat, în dialectul dacoromân și istroromân, cu *una* > *ŭă* > *uo* > *o* — după unii și

[1]) În etimologia dată acestui cuvânt în *Dicționarul Academiei* nu mai cred.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

cu *grânu, frânu, brânu* > *grâu, frâu, brâu* (dar *bătrânu!*), — vedem repețindu-se în rostirile foarte răspândite *ũ ac, ũ om.*

Tot în legătură cu această amuțire a lui *n* după nazalizarea lui *î* precedent, se poate explica un fenomen care se observă foarte des la Unguri, când vorbesc românește. Foarte mulți din ei rostesc verbele compuse cu *în-*, fără acest prefix: *sura* în loc de *însura*. Când asemenea verbe urmează după cuvinte terminate cu o vocală (de e după prepozițiile *a, la, de*, după pronumele reflexiv, după negațiunea *nu* sau după unele forme ale auxiliarului) rostirea obicinuită la noi e: *se vã sura*. Nedeprinși cu vocalele nazalizate, Ungurii fac din ea *se va sura*, generalizând apoi forma *sura* și după consonante. (Se aude însă, în gura Ungurilor și *știga* în loc de *câștiga*, care s'ar explica prin greutatea ce le face rostirea lui *â*).

De remarcat este, din punct de vedere fonologic, că nu toate consonantele nazale influențează la fel vocalele precedente. Așa numita «poziție nazală», care schimbă vocalele accentuate *e, o* și *a* în *i, u*, și *ă (â)*, e formată de un *n* urmat de vocală sau de consonantă și de un *m*, însă numai când e urmat de consonantă (care în cazurile cunoscute până acuma e totdeauna o plozivă): *campus* > *câmp*, ca *lana* > *lână*, dar *squama* > *scamă*. Nu formează poziție nazală două consonante nazale: *annus* > *an, mamma* > *mamă, domnus* > *domn*. Paralelismul între *e* și *a* pe de o parte și *o* pe de altă parte nu e complet, întrucât la *o* un *n̨* următor pare a nu forma, iar un *nn* următor a forma poziție nazală: *capitaneum* > *căpătâñu (căpătâu)*, dar *-oneus* > *oñu (-oiu); pinna* > *peană* > *pană*, dar *nonnus* > *nun*.

Avem și alte contraste care au un rol mai mult sau mai puțin important în fonologia română, fără să le putem încadra în categoriile de mai sus. Astfel văzurăm că desvoltarea unui sunet e alta dacă el e la începutul sau la sfârșitul cuvântului ori dacă e în poziție intervocalică. Tot astfel vedem că în monosilabe latine consonantele finale (cf. *vulpem* > *vulpe* dar *quem* > *cine* sau vocala finală (cf. *dabat* > *da* dar *da* > *dă*) sunt tratate altfel decât în polisilabe.

Prin recunoașterea contrastelor de care ne-am ocupat și prin stabilirea unor raporturi de **corelație** între diferitele aspecte

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

fonetice și fonemele la care au dat naștere se nasc acele **alternanțe**, care alcătuesc cu deosebire specificul fonologic al limbii române, căci ele nu apar în nici o altă limbă subt aceeași înfățișare și mai ales cu același joc ca în românește.

Nu e nevoie să le enumerăm la acest loc, căci ar însemna să repetăm lucruri arhicunoscute și chiar arătate în cele precedente. Totuși, ca să se vadă cât de deosebit de alte limbi apar alternanțele românești, vom cita câteva cazuri:

Închiderea vocalelor *e* și *o* din cauza lipsei de accent e un fapt care se repetă în multe limbi. Că aceeași cauză produce deplasarea lui *a*, dând naștere alternanțelor *a–ă (las–lăsăm, barbă–bărbat)* e un fenomen mai rar, care se întâlnește la unii din vecinii noștri, Albanezii și Bulgarii.

Bulgarii mai au, ca noi, din cauza vocalei din silaba următoare, alternanța *e–ea (negru–neagră)* înainte dar nu și *o–oa (mor–moare, să moară)* (cf. P. Skok, *Slavia* VII, 609).

Alternanțele *c–č* și *g–ǧ* înainte de vocalele palatale *e* și *i (fac–fači–face ; fag–fagi–făget)* sunt cunoscute și din italienește, dar în cele două limbi avem alternanțe diferite când *c* e precedat de *s* (în românește și de *ș) : sc (șc)–št* în românește (față de *sc–š* în italienește): *muscă–muște; muș c muști*, un joc care se regăsește în unele limbi slave.

Nici una din limbile înrudite sau învecinate cu cea română nu cunoaște alternanța între seria consonantelor dentale și seria africatelor, înainte de *e* și *i : mult–mulți, des–deși*. Acest joc nu merge, în ceea ce privește repercusiunile morfologice, paralel cu *c–č (g ǧ)*, căci lui *fac–fači face* îi corespund *bat–bați–bate*. Nici în interiorul seriei dentalelor jocul nu-i același. Astfel *z–ž* și *st(r)–št(r)* apar numai înainte de *i* al pluralului, nu și înainte de *-i* în terminațiuni verbale: *viteaz–viteji*, dar *botez–botezi ; prost–proști, veste–vești, albastru–albaștri*, dar *veste vestim*.

Deoarece nu toate fonemele aparținând unei serii s'au oprit în evoluția lor la același stadiu de desvoltare, s'au născut uneori alternanțe lipsite de un paralelism complet. Astfel alternanței *t ț (mult–mulți)* îi corespunde *d–z (ud uzi)* și lui *t–č (put–pucios)* alternanța *d j (neted–netejor)*. Aceste evoluții mai înaintate pot da naștere chiar la alternanțe nouă de tot: prin prefacerea lui *ń*

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

și *l'* în *i̯*, am ajuns la un joc între *n* sau *l* și *i̯* : *cal–cai* ; *spun–spui*, *sprinten–sprinteior*.

Tabloul acestor alternanțe este deci altul, privit s t a t i c, decât dacă-l considerăm din punct de vedere g e n e t i c. Pentru amănunte se poate consulta studiul ce l-am publicat în vol. VI al « Dacoromaniei » despre *Morfonemul în economia limbii*, unde se poate vedea și rolul covârșitor pe care aceste alternanțe îl au în morfologia românească Tot acolo am arătat că ele nu au de obiceiu decât un r o l f u n c ț i o n a l a u x i l i a r, întrucât alternanța nu împlinește ea singură o funcțiune gramaticală, ci funcționează în colaborare cu alte instrumente gramaticale.

Din alternanțe ca *t–ț* în *înalt* (adjectiv) *–înalț* (verb) sau *e–a* în *acĕsta* (masculin) — *acăsta* (femenin), limba română n'a tras — fiind extrem de rare — consecințele ce le putea trage. Numai în regiunile în care un *i* final afonizat a amuțit cu totul, alternanțe ca *d–z* în *cad–caz* sau *ud–uz* servesc ca să deosebească ele singure persoana întâi de a doua sau masculinul singular de plural. În limba literară, această deosebire este marcată și prin *i* final *(cad–cazi, ud–uzi)* sau prin ceea ce a mai rămas în rostire din el.

Căutând să stabilesc obicinuințele de rostire românești, preocuparea mea a fost să arăt și *felul cum ele se reoglindesc în conștiința lnguistică a masei vorbitoare, în ce măsură au fost utilizate în economia limbii, devenind elemente fonologice.*

Precum pasărea își descopere din înălțimi prada în momentul când aceasta face o mișcare și precum ochiul nostru deslușește mai întâiu colorile cele mai deosebite de cele înconjurătoare, tot astfel fenomenul fonic ajunge să fie distins mai cu seamă în momentul când el sufere o modificare sau când izbutim să observăm ceea ce-l deosebește de altele. De aceea am insistat atât de mult asupra contrastelor și alternanțelor.

Nu trebue să uităm însă că nu tot ce izbește urechea noastră e recunoscut și elaborat. Astfel D. Jones *(Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten*, Berlin, 1928, p. 19) arată că în rostirea germană a cuvintelor *Kiel*, *Kuh* și *Kopf*, deși avem trei feluri diferite de *k*, masa vorbitoare le percepe ca pe un singur « fonem », fiindcă un *k* german se modifică totdeauna,

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

ca în cele trei cuvinte citate, de câte ori e urmat de un *i*, *u* sau *o*. Tot astfel *h* al nostru e de trei feluri: spirantă laringală în *ham*, *hoț*, spirantă velară în *duh* și spirantă palatală în *arhivă*. Cu toate acestea numai spiritul mai agerit și mai exercitat al linguistului distinge cele trei sunete, pe când spiritul de observator mai rudimentar al subiectului vorbitor nu face această distincție, precum arată însăși redarea grafică a celor trei consonante prin același semn: *h* cu litere latine și х cu chirilice.

Dar chiar dacă a fost r e c u n o s c u t, fonemul, înainte de a deveni un element funcțional, trebue i d e n t i f i c a t și c â n t ă r i t cu alte foneme. «Sunetele nu pot dobândi o v a l o a r e f o n o l o g i c ă decât prin recunoașterea contrastelor ce există între ele... Fiecare sunet auzit e p r e ț u i t, adecă examinat întrucât se potrivește cu sistemul fonologic existent. Unele din sunete sunt a c c e p t a t e, altele r e s p i n s e» (*Čyževśkyj, Travaux* IV, 19 și 21, cf. și v. Groot, *ibid.*, 124 și 139).

De asemenea nu trebue să uităm că *limba nu face nici pe departe uz, pentru economia ei internă, de toate mijloacele ce-i stau la dispoziție*, ci multe din ele rămân îngropate în trezorărie, formând o rezervă din care valorile necesare pot fi scoase mai târziu la iveală. Astfel avem bunăoară cuvintele *bată, cată, dată, fată, gată, iată, lată, mată, pată, rată, tată, vată*, care deșteaptă în mintea Românului 12 idei cu desăvârșire diferite. Deși deosebirea formală între ele nu consistă în altceva decât în adăugarea unui sunet diferit înaintea grupului de sunete *-ată*, și deși acest grup în *cânt-ată* sau *buz-ată* e un element derivativ, limba noastră n'a ajuns să utilizeze acest fapt, să stabilească un raport de alternanță între sunetele inițiale și grupul ce le urmează, dându-i un rost funcțional. Acest lucru nu s'a întâmplat, pentrucă, în afară de onomatopee, între conținutul fonic și cel semantic al unui element lexical nu există o înrudire organică, nu s'a desvoltat în conștiința linguistică o legătură, precum o găsim la grupele de sunete care au de îndeplinit o funcțiune statornică morfologică (prefixe, sufixe, terminațiuni, etc.).

În schimb, subiectele vorbitoare sunt capabile să observe raportul constant ce există între un fonem și condițiile în care apare. Aceasta e una din ideile fundamentale pe care bazam studiul

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

publicat acum zece ani în « Dacoromania » (vol. II, p. 19 ș. u.), în care arătam că o inovație de rostire devine « lege fonologică » atunci când intră în conștiința linguistică a maselor vorbitoare, ajungând *colectivă* și *generală*. Profit de această ocazie, să aduc la cele spuse acolo câteva precizări și exemplificări.

Cum devine colectivă o inovație fonetică, e o problemă care preocupă de mult pe linguiști și la care nu s'a dat încă un răspuns satisfăcător. Sau, mai bine zis, s'au dat prea multe răspunsuri, pentru ca să fim lămuriți: boalele contra cărora diferiți medici recomandă remedii diferite sunt cele mai greu de tămăduit. În linguistică e ca în medicină: când nu avem un remediu suveran, cum e chinina la friguri, încercăm pe cele care, în mod empiric, în anumite cazuri, au dat rezultate satisfăcătoare.

Precum etnograful poate constata numai răspândirea anumitor credințe sau obiceiuri colective, în anumite regiuni, în anumite straturi sociale sau la anumite popoare, fără să fi ajuns să explice legile ce diriguesc această răspândire, tot astfel, în stadiul actual al cunoștințelor noastre linguistice, constatăm extinderea unei inovații asupra unei colectivități, fără să putem deslușì de ce din miile de inovații de rostire care se nasc în fiecare clipă, unele se pierd (pentru ca să reapară adesea peste câtva timp sau în alte regiuni și la alți indivizi), iar altele sunt admise imediat și sunt imitate și înglobate în categoriile existente. De ce cutare inovație apare la toți cei ce vorbesc aceeași limbă — și uneori depășește chiar frontierele ei — pe când altele rămân limitate la o regiune mică? De ce unele se ivesc la mai multe popoare, înrudite, sau la popoare diferite din punct de vedere etnic, chiar când o comunicație nu există între ele, și iarăși altele se opresc la un punct care nu e adesea și un obstacol geografic? Ce e hazard și ce e înrudire, unde avem dreptul să admitem poligeneză și unde monogeneză, unde încetează omologia și începe analogia? Dacă observăm cum datina de a purta povara pe cap (și nu în spinare sau pe umeri), ori obiceiul de a face boii să tragă carul cu fruntea (și nu cu jugul așezat după gât), apare în anumite regiuni și nu în altele, avem a face cu un fenomen ce se poate explica la fel cu limitarea unei rostiri la un dialect?

Ceea ce unii explică în mod fiziologic, ca derivând din baza

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

de articulație, agonisită prin obicinuință sau moștenită, ori chiar ca un răsunet al substratului etnic, alții cred că se datorește unor legi de ordin social, în primul rând nevoiei de a primi niște semne convenționale care să înlesnească o înțelegere repede și neechivocă. Pe când unii văd cauza răspândirii în prestigiul pe care anumiți indivizi îl exercită asupra mulțimii, silind-o să le imite graiul, alții, găsind analogii în legi de natură financiară-economică, cred că nu oferta e hotărîtoare, ci cererea; sunt în sfârșit linguiști care cred că ceea ce dirigueșe răspândirea inovațiilor și nivelează deosebirile este conștiința aparținerii la aceeași națiune sau la același grup social mai restrâns.

Chiar și considerații de natură estetică pot fi hotărîtoare la răspândirea și mai ales la restrângerea unei rostiri. Becker a arătat în *Travaux* IV, 245, cum, în Germania, în deobște, dialectul vienez trece de « plăcut », pe când alte dialecte, cum e bunăoară cel din Saxonia, sunt considerate de « urîte » și sunt luate în râs. Tot astfel la noi, rostirea lui *č* ca *ś* în gura Moldovenilor nu supără și e chiar calificată ca « dulce » sau « simpatică », pe când rostirea dentalelor muiate la Românii din regiunile vestice și nordice *(miňe, du-t'e, ver-d'e)* dau graiului lor ceva greoiu. Când Caragiale și-a bătut joc de această rostire a dat expresie unui sentiment aproape general.

« Frumos » și « urît » se confundă, în limbă, mai adesea cu « distins (orășenesc, literar) » și « vulgar (sătesc, incult) »[1]). Mai ales împotriva rostirilor acestea vulgare, supuse ridiculizării, se observă un fel de opoziție colectivă, căreia nu i s'a dat, pe cât mi se pare, până acuma, destulă atențiune.

Cred că Al. Rosetti *(Grai și suflet* V (1931-32), 352) nu are dreptate când, întemeiat pe câteva atestări în texte vechi, contestă că rostirea cu labialele nealterate ar fi aparținut claselor culte. Rarităteа labialelor palatalizate în textele moldovene, chiar și pe vremea când ea e relevată de Cantemir ca o rostire vulgară, mai ales în gura femeilor, este cred, o dovadă de o aversiune hotărîtă

[1]) Th. Capidan îmi comunică că femeile aromâne din Bitolia, care nu erau originare din Moscopole, voind să vorbească mai « frumos » și mai « distins », imitau rostirea acestora *(fete* în loc de *feate* etc), fiindcă imigranții din vestitul oraș pustiit de Ali Pașa treceau de foarte avuți și culți și se bucurau de un prestigiu deosebit.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

față de aceste forme « inculte », care scapă totuși uneori și în limba scrisă, mai ales în câteva cuvinte des întrebuințate (cum e verbul « a fi ») sau din sfera graiului feminin (« piept », « piepten », « fierb » [1]). Cei doi anchetori ai Atlasului lınguistic au avut de multe ori ocazia să observe cum palatalele sunt în stingere (cf. DR. V, 514) și cum formele orășănești, cu labiale, le izgonesc tot mai mult, mai întâiu din graiul bărbaților, apoi din al femeilor. Același lucru pe care îl constatăm azi, poate să fi existat și mai de mult, încât repartiția neegală actuală a acestui fenomen de dată foarte veche, pe care-l găsim și la Albanezi, ar putea fi în parte rezultatul unei regresiuni (cum o admite Meyer-Lubke pentru Banat).

Tot ca palatalele, apare rotacismul — neconsecvent întrebuințat în unele texte vechi — atât de regresat, încât azi nu-l mai întâlnim decât într'o mică regiune din Munții Apuseni, unde puținii rotacizanți ascund, de teama batjocurii, această rostire (cf. observațiile lui S. Pop publicate în acest volum).

Un caz analog am observat în Bran, unde femeile — care reprezintă în general elementul sedentar, izolat față de influențele orașului (Brașov) — diftonghează vocalele accentuate (indiferent de originea lor): *buri̯ete*, *dri̯ept* (cu femininul *dri̯aptă*), *Vi̯eta*, *pu̯om*, *du̯omn*, *ovâă̆s*, etc , pe când bărbații, trecuți prin școală și umblați prin lume, au rostirea mai « frumoasă » : *burete*, *drept (dreaptă)*, *Veta*, *pom*, *domn*, *ovă̆s*. Și în privința acestor rostiri, vedem cum i n o v a ț i a (diftongii) e î n r e g r e s f a ț ă d e r o s t i r e a m a i v e c h e , dar cu mai mult prestigiu, fiind conservată la oraș.

---

[1]) Dacă alterarea lui *p* inițial în istrorom. *kl'ept* și *ţâptir* nu se datorește cumva unei disimilări față de *p* următor (din *piept* și *piepten)* sau unei metateze (*kepten* < *pecten)*, s'ar confirma părerea lui Hasdeu *(Etymologicum Magn. Rom* , 223 § u) că aceste două cuvinte, aparținând graiului femeiesc, au fost impuse, cu labialele alterate, de femei graiului comun.

Am arătat în *Zur Rekonstruction des Urrumänischen*, p 38 cum bună-mea, care de altfel vorbea limba literară, cu labialele nealterate, rostea de obiceiu *a h i* și *a h'erbe*, o doamnă din societatea înaltă cernăuțeană, nevastă de profesor universitar, având de altfel labialele nealterate, rostea regulat *chept*. Dacă un filolog ar găsi, peste o sută sau două de ani, scrisori de-ale acestor doamne, scrise, după cum vorbeau, cu neconsecvențe ca *fiere-herbe*, *piele-cheptar*, ar avea oare dreptul să conchidă că la Brașov și Cernăuți, la începutul sec. XX, abia începuse să se ivească, în câteva cuvinte, palatalizarea labialelor ?

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Dacă până la un oarecare grad putem admite un fel de contagiune colectivă, și în afară de voința masei vorbitoare, în răspândirea unei inovații fonetice, nu putem exclude nici atitudinele ce decurg dintr'un act al voinții lor. Când imit graiul celor ce au un prestigiu asupra mea (frați mai mari, prieteni, camarazi, părinți, dascăli, superiori, membrii unei clase sociale mai înalte, orășeni, scriitori, etc), chiar și numai de teama ridicolului, de cele mai multe ori o fac abia după ce a m o b s e r v a t că între rostirea mea și a celui cu prestigiu asupra mea există o deosebire, pe care caut s'o înlătur. Această p a r t i c i p a r e a c o n ș t i i n ț i i m e l e l i n g u i s t i c e e de cele mai multe ori promotorul g e n e r a l i z ă r i i unei rostiri nouă O simplă imitare ar putea atinge numai cuvintele auzite în gura altuia; pentru ca aceeași rostire nouă să o extind și asupra cuvintelor construite la fel, e necesar să asemăn, să identific, să-mi dau seama de condițiile în care apare rostirea nouă. Avem în definitv a face cu același fenomen pe care-l observăm la indivizi care au talentul să imite graiul cuiva sau să reproducă un dialect oarecare. «Talentul» lor constă de sigur în ușurătatea cu care pot reproduce întocmai sunetele și modulațiile melodice auzite; dar asemenea imitatori au înainte de toate un foarte ascuțit spirit de observație: ajunge să audă câteva fraze pentru ca să extragă din ele «regulile» din gramatica individuală sau a dialectului pe care-l reproduc. Dacă ei aud pe un Moldovean rostind *șiș*, *șeva*, *șeară* în loc de *cinci*, *ceva*, *ceară*, e de ajuns pentru ca, imitându-l, să rostească și *șine*, *șer*, *șapă* în loc de *cine*, *cer*, *ceapă*

Deunăzi mă întorceam cu personalul de dimineață la Cluj. În stațiile din apropierea orașului începură să se urce în tren copiii care mergeau la școală. Ei dădeau busna în compartimentul încălzit, căci afară era «jer». Acest *j* pentru *ǧ*, atât de fixat în dialect, revenea în graiul lor și când se uitau pe «jam», când scotoceau prin «jente» sau vorbiau de «jimnaziu» sau de ora de «jermană», cu toate că aceste patru cuvinte nu sunt cunoscute în graiul satului natal, iar la școala din oraș, unde le-au auzit întâia oară, ele erau rostite ca în limba literară, *geam*, *geantă*, *gimnaziu*, *germană*. De sigur că în mintea băieților din Apahida, Desmir sau Someșeni, când au auzit întâia oară, la școală, aceste cuvinte, rostite cu *ǧ*, s'a petrecut

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

același prompt și repede proces de asemănare cu cuvintele din tezaorul lexical tradițional *jingaș*, *jeme*, *jinere*, etc., între care au fost imediat încadrate, ca și în mintea imitatorilor de care vorbeam mai nainte.

Aceasta e calea normală pentru generalizările de rostiri nouă. Generalizările, în afară de conștiința linguistică, prin simplă obicinuință cu o nouă articulare, sunt mult mai rare. Acesta e bunăoară cazul la **schimbările fonetice spontane.**

Când în locul unui *r* apical apare un *r* velar sau uvular, la unii indivizi, în unele familii, la anumite clase sociale sau la toți indivizii dintr'un oraș, regiune, țară (trecând chiar dincolo de hotarele unui popor), această înlocuire se face din cauza rostirii mai ușoare a unui *r* cu dosul decât cu vârful limbii. Cel ce s'a deprins odată cu rostirea aceasta o repetă de obiceiu în toate cazurile.

Același lucru s'a întâmplat, probabil cu substituirea lui *l'* prin *i̯*, precum o întâlnim la noi și în atâtea alte limbi, de exemplu în limba franceză, albaneză sau ungurească. Totuși, chiar în asemenea cazuri, în care schimbarea nu apare condiționată nici de locul accentului, nici de sunetele înconjurătoare, nici de poziția în cuvânt, se pune întrebarea, dacă totdeauna împrejurările în care apărea erau cele de azi? Neavând documente scrise care să ne lămurească cum vorbeau strămoșii noștri în evul de mijloc, nu putem ști cu siguranță, dacă, înainte de a se extinde asupra tuturor pozițiilor în cuvânt, modificarea aceasta nu apăruse numai în anumite condițiuni. Faptul că la Istroromâni și la Megleniți, care păstrează încă rostirea *l'*, întâlnim totuși acest sunet înlocuit, în parte sau de tot, prin *i̯*, la pluralele masculine articulate, ar putea servi de indiciu, că modificarea lui *l'* în *i̯* a început în poziție finală (cf. *Studii Istroromâne* II, § 89) [1]).

---

[1]) Dialectul fărșerot, unde înlocuirea lui *l'* prin *i̯* este tocmai în curs, fără ca din exemplele date de Th Capidan *(Fărșeroțu*, p. 197) și din răspunsurile primite de Al. Rosetti (« Grai și suflet » IV, cf. p. 38 « plopii », 42 « bureții », etc.) să se poată preciza condițiile în care apare inovația, ar merita să fie studiat mai de aproape. O chestiune pe care nici un studiu cât de aprofundat la fața locului n'o va putea rezolvi este: de ce rostirea cu *l'* (care nouă, Dacoromânilor, ni se pare « grea », iar la Aromâni trece nu numai de ușoară, ci și de « dulce » și « plăcută ») începe la Fărșeroți să fie simțită ca anevoioasă?

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

S'ar mai putea cita cazul «înlesnirii» pronunțării la *dz*, prin pierderea elementului ocluziv. Acest *z* în loc de *dz*, în Muntenia bunăoară, nu apare condiționat de nici unul din «aspectele» fonetice studiate mai nainte. Totuși, faptul că în unele regiuni cu pronunțarea *z* se rostește până azi *dz* după *n* și *r* (megl. *jundzi*, *mardzini*, cf. Th. Capidan, *Meglenoromânii* I, § 55), ne arată de asemenea că ceea ce apare generalizat, nu trebue să fi fost general dintru început. Chiar aceste condițiuni pot varia în diferite limbi. Astfel vedem că și la Cehi *dz* și *dž* s'au simplificat în *z* și *ž*, ca la noi; acolo însă elementul ocluziv a fost păstrat numai în poziție inițială (cf. Troubetzkoy, *Travaux* IV, 107). Dimpotrivă, la Toscani sunetul *č* și-a pierdut elementul ocluziv numai între vocale. N'ar fi exclus ca tot așa să fi fost în Moldova și Banat, unde rostirea *faśe* să fi fost anterioară rostirii *śîś*.

În nici un caz însă nu poate fi considerată ca «spontană» — cum vor unii — legea fonologică a trecerii lui *a* neaccentuat în *ă*. Lipsa de accent, care e c a u z a fonetică a modificării de rostire, este și c o n d i ț i a fonologică recunoscută de masa vorbitoare, care are ocazie să observe jocul necontenit între *a* și *ă* în conjugare *(fac–făcut)* și în derivare *(barbă–bărbat)*, încât înlocuirea lui *a* prin *ă*, când își pierde accentul, se poate face și în împrumuturi recente [1]).

Dând factorului «conștient» rolul ce i se cuvine în fonologie, unele legi fonologice și mai ales «excepțiile» lor ne apar în altă lumină decât le apăreau neogramaticilor, care reduceau generalizarea unei rostiri numai la un fel de imitație inconștientă și involuntară.

Vorbind de vocalele eterorganice, am emis părerea că prefacerea lui *e* în *ă* se datorește lipsei de accent, ca în limba albaneză, indiferent de sunetul premergător. Aceasta se potrivea și cu ob-

---

[1]) Nu mi se pare potrivit a considera rotacismul ca o «trecere spontană a lui *n* la *r*», spre deosebire de «trecerea condiționată» a lui *n* la *r*, provocată prin disimilare, în *mănunt* > *mărunt* (Rosetti, *Limba română*, p. 69) «Condiționat» e și rotacismul în *lună* > *lură*, de poziția intervocalică și de durata lui *n*. Deosebirea între *lură* < *lună* și *mărunt* < *mănunt* este că în primul caz avem a face cu o rostire generalizată și colectivă, deci cu o lege fonologică, iar în cazul din urmă cu o rostire izolată accidentală

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

servația făcută în altă ordine de idei, că în românește sunetele precedente n'au prea avut o influență modificatoare asupra rostirii celor ce le urma.

Într'adevăr, o cercetare mai amănunțită a materialului, ne arată că după dentale (între care putem socoti și pe *n*, *r* și *l*) apare *ă* în loc de *e* în toate dialectele (și nu numai când mai este un *ă* în silabele învecinate), înainte de accent și aproape regulat în poziție intersilabică: *in-de-retro* > *îndărăt*, *ad-depos(i)tum* > *adăpost* (dar: *adevăr*), *bonĭtatem* > *bunătate*, *crudĭtatem* > *crudătate* (și toate cele în *-ătate*), *anĭmalia* > *nămaie*, *nădejde* dar *nădăjduesc*, regional și *Dumnăzău* față de literarul *Dumnezeu*. Mai puțin regulat în silabă inițială: *tăcĭune*, *tămâie*, *dărâm* (dar *deștept*, *deșert*), *dăunăzi* alături de *deunăzi*, *năpârcă* (dar *nepot*), *năcaz* și *necaz*, *lămâie* (dar *legumă*) etc. Față de *sărbătoare* la Dacoromâni, Aromâni și Megleniți, avem *săptămână* la Dacoromâni și Megleniți (*săptămọnă*), dar *siptămână* la Aromâni (cu *ă* < *e* numai în poziție intersilabică), iar pentru *sămânță* (și în Muntenia!) avem la Aromâni *simință* (cf. totuși *sămință* Jahresber VI, 35) și tot *simnță* la Megleniți. După accent avem: *dumnecă* (și *-nică*), *neted*, *judec*, *încalec* (și *-lic*), etc., dar *tânăr* și *vânăt*, al căror *e* reapare în poziție moale (*tineri*, *vinete*). Aromânii au în aceste două cuvinte *e* sau *i* (*tinir*, *vinet*), pe când la Megleniți găsim *vinăt* dar *tinir*, iar la Istroromâni *virer* și *tirer*, alături de mai desul *tirar* (din *tirăr*). Rostirile *șasă*, *el iasă*, *frasăn* sunt regionale la Dacoromâni, dar cuprind partea cea mai mare a teritoriului, pe când plurale ca *picioară*, *pară* (care nu trebue confundate cu *fiară*, *cară*, cu *e* > *ă* după *rr*) se întâlnesc mult mai rar, însă nu numai la noi, ci și la Aromâni (cf. DR. V, 767). După ' se găsește, regional, la Dacoromâni, și trecerea paralelă, a lui *i* în *â*: *cosătură*, *sâmbrie* etc.

Regulat apare *ă* după *rr*, *r* inițial, și adesea și după cons. + *r*: *rășină*, *răspund*, *răcesc*; *mărăcină*; *carăle*; *lacrămi*, *prădez*. Tot așa în dialecte, unde se vede mai bine decât la noi că la origine acest *ă* nu era condiționat de poziția tare următoare. Avem și desvoltarea paralelă a lui *i* > *î*: *rânji*, *țărîle*, *ocărîle*. (Pentru amănunte cf. DR. V, 764 ș. u.).

După *ș* și *j* găsim în toate dialectele rostirea *ă* pentru *e*. Mai răspândită e în poziție finală: la Dacoromâni *ușă*, *grijă*, alături de

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

regionalul *uṣe, grije ;* la Istroromâni *pisę, cozę (s < ṣ, z < j, ę < ă)*, dar *use ;* la Aromâni găsim la Weigand, Dalametra, Obedenaru *uṣă* și la P. Papahagi *uṣe ;* la Megleniți *uṣă* e regula, *boași* excepția. Mult mai rară și mai puțin răspândită e rostirea *ă* în poziție protonă: dacor, megl. *ṣăzuiu*. Paralel cu *e > ă* e *ı > â* în rostirea regională *uṣâle, grijâle*.

În regiunile unde *č* și *ǧ* nu se rostesc muiate, adică prin Maramureș și la Megleniți, avem rostirile maram. *čătate* (care se găsește și la Coresi) și megl. *čănuṣă*. Paralel: maram. *čăreș, vačâle*. La Istroromâni găsim un singur caz, remarcabil pentru asemănarea pe care acest dialect o prezintă și în alte privințe cu dialectele nordice dacoromâne: *čăsta (> ţăsta)*.

După *ţ* și *dz*, dar numai când aceste sunete provin din lat. *t* și *d* sau se găsesc în cuvinte de origine străină, avem *ă* din *e* la Aromâni și în unele ținuturi dacoromâne *(braţă, maţăle, ţăsut) ;* la Megleniți: *anţăpat*, dar *anţileg, căţiluṣ*. Paralel cu *e > ă* avem trecerea lui *i > â*, dar numai regional: *aţâpi, fraţâ*, etc. Încolo avem însă arom. *ţitate* ca dacor. *cetate*.

După v e l a r e nu avem exemple, căci un *e* următor le-a schimbat în africate. Totuși avem cazurile izolate: *cărămidă* și *călugăr ;* apoi *treacăt, strigăt, leagăn, mesteacăn*, etc.

După c o n s o n a n t e m u i a t e și după *i̯*, *e* se preface în *ă (ĕ)* regional la Dacoromâni *(foaiă, părechiă)*, la Aromâni în părțile nordice și vestice (mai ales în apropiere de Albanezi, la care această rostire e foarte obicinuită): *fumę̯l'ă, cl'ę̯iă* și regulat la Megleniți: *urę̯cl'ă, ploa̯ă*.

După l a b i a l e avem regulat și pretutindeni pe *e* trecut la *ă* când preceda un *u̯ : două, nouă, ouă*, arom. *d(o)ao, nao (o < uă), oauă*, megl. *doauă, noauă, oauă*, istror. *do* (<**doo < două*), *vo* (= vouă), *ovale* (forma articulară, din **ovăle* = ouăle). După consonantele labiale, prefacerea lui *e* în *ă* — și tot așa *in > în* — apare la Dacoromâni cu regularitatea unei legi fonologice, fiind însă condiționată de poziția «tare» următoare: *măsură, stâmpăr ; cuvânta*, etc. În celelalte dialecte avem numai cazuri sporadice, precum arom. *mădúă* (la Megl. *miduă)* și *mădular, până* și *până* (megl. *pǫn*, istror. *păra), vătămari, vărtute* și *vărtos*.

Aceasta fiind situația, îi vom da dreptate lui Philippide, care,

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

făcând o legătură cu fenomenul similar din limba albaneză, scrie: «constatăm pentru *e*, ca și pentru *a*, o tendință de a se preface în *ă*, *î*. . ., căci a zice că *e* se schimbă în *ă* când este precedat de *b*, *k*, *d*, *f*, *g*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *ș*, *t*, *ț*, *u*, *v*, *z*, *ž*, *ĭ* este ridicul». Răspândirea în toate dialectele ne face să credem că avem a face cu o tendință de dată străveche, care însă are o extensiune geografică inegală și nu apare decât rar și numai pe alocuri cu regularitatea unei legi fonologice. Alăturea s'a menținut adesea rostirea *e* sau a acționat cealaltă tendință, de a preface pe *e* neaccentuat în *i*, încât avem chiar în limba curentă — și uneori și în cea literară — forme îndoite și întreite, ca *lacrimă* și *lacrămă; frasen*, *frasin* și *frasăn (frasân)*, *galben*, *galbin* și *galbăn (galbân)*, *palten*, *paltin* și *paltăn (paltân)*; *sălbătecie*, *sălbătucie* și *sălbătăcie*.

Se poate ca Philippide *(l. c.)* să aibă dreptate și când admite că «această tendință este. . . activată de unele sunete mai mult decât de altele», dar cred că greșește când nu face distincția între poziția accentuată și cea neaccentuată. În poziție accentuată *e* se păstrează nealterat, după unele sunete, pe când, în silabă neaccentuată, devine *ă*. Astfel Aromânii cunosc numai *é* după labiale sau după *s* și *z*, iar după dentalele *t*, *d*, *n*, *l* și *r* (nu *r̄*) avem și noi, Dacoromânii, *e*; cât despre *s* și *z* precedent, în Muntenia se zice *sărbătoare*, *săptămână*, *s'a dus* (din *să a dus*) dar *semn*, *sec*, etc.

În *Dacoromania* V, 764 ș. u. am căutat să dovedesc că *e* a trecut în *ă* după *r̄*, indiferent de accent; în cele precedente am arătat că și foneticește această trecere e explicabilă, atât după *r̄* cât și după *ș (j)* și *i̯*, sunete rostite tot în regiunea vocalelor eterorganice.

Dintre celelalte sunete, cel puțin la labiale, cred că rostirea *ă* în loc de *e* s'a răspândit dela poziția neaccentuată (singura, în care găsim *ă* după labiale și la Aromâni) la cea accentuată. Deși cazul invers e cel mai obicinuit (precum îl observăm bunăoară în *ședém*, *șelár*, cu *ș* din *șéd*, *șéle)*, totuși o astfel de extindere din silabele lipsite de accent asupra celor tonice e și ea posibilă când, în cazuri ca cel care ne preocupă, existau factori puternici să o promoveze.

Pe cât se pare, prefacerea lui *e* în *ă* după labiale, în poziție

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

neaccentuată, a fost condiționată dela început de poziția « tare » următoare. Când în silaba următoare se găsea, dimpotrivă, un *e* sau un *i*, influența asimilatoare a acestor vocale prepalatale a menținut articularea prepalatală a lui *e* precedent S'a zis deci: *stâmpăr* și *stâmpărăm* dar *stâmperi*, *număr* și *numărătoare* dar *numeri* și *numere*. Alternanța între *ă* și *e* din asemenea exemple apărea, din punct de vedere static, atât de strâns legată de poziția tare sau moale următoare, încât raportul etimologic și istoric s'a putut șterge. După *stâmpăr—stâmperi* (din extempero) și *număr—numere* (din numerus) s'au orientat și *apăr—aperi* (în loc de *apări)* și *sâmbătă—sâmbete* (în loc de *sâmbăte)*, cu extinderea alternanței *ă—e* și asupra unor cuvinte cu *ă* din *a* etimologic (apparo, *sambata). Pe de altă parte, *apăsăm*, *apăsați*, *apăsare*, *apăsat*, au putut atrage după sine și pe *apăs* (în loc de *apes*, cu *e* subt accent), spre a fi pus în opoziție cu *apeși* și *apese*. La Aromâni, la care simțul pentru un contrast între poziția moale și poziția tare nu s'a desvoltat, avem conjugările *nveț*, *nveți* și *apăr*, *apări*, așa cum le-am aștepta din punct de vedere etimologic. La noi, dimpotrivă, formele *apăsăm*, *apăsat*, etc., au putut produce cu atât mai ușor un *apăs* și *apasă*, cu cât exista și modelul lui *arătăm*, *arătat*, etc., față de *arăt*, *arată*, unde desvoltarea lui *e* în *ă* (și a lui *ea* în *a)* era motivată și subt accent. Stabilindu-se astfel — la Dacoromâni — o legătură între soarta lui *e* după *r̃* și soarta lui *e* după labiale, s'au putut naște invers, în poziție moale, și formele *areți*, *arete* după *apeși*, *apese*, iar vechiul **rapede* (< *rapidus)* s'a putut preface în *repede* deodată cu **race* (arom. *rați*, istror. *rațe)* în *rece*. Tot în mod analogic, după *cuvântăm*, *cuvântat*, etc., s'a putut naște *eu cuvânt* (în loc de *cuvînt)*, în opoziție cu *tu cuvinți*, *să cuvinte*, iar după astfel de verbe cu accent schimbător s'au putut orienta apoi și substantivele cu accent fix: *un cuvânt* (în loc de *cuvînt)*, refăcut din *două cuvinte*.

Asemenea lărgiri peste limitele originare ale unei rostiri noui, datorite unor interpretări ulterioare a materialului linguistic sau stabilirii de legături între aspecte fonetice deosebite, din partea subiectelor vorbitoare, în observația graiului lor, nu sunt cazuri rare. Am arătat cu altă ocazie (DR. II, 65 ș. u.) cum rostirea dialectală *barbat* a atras după sine și pe *facut*, căci datorită unei asimilări regresive, *ă* s'a schimbat în *a*, dar această modificare de rostire a fost inter-

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

pretată ca și când ar fi fost condiționată de poziția protonă[1]); am citat altădată (DR. VI, 224) cazul când două alternanțe deosebite ca geneză, dar dând aceleași rezultate (de ex. *ia : ie* în *iaz–iezi* și în *iartă iertăm)* s'au confundat. Avem și cazuri — între ele am socotit (DR. II, 56) pe *i* în loc de *s* la sfârșitul monosilabelor sau afereza și proteza lui *a* în diferite dialecte (DR. I, 372) — în care ceea ce ne face impresia unei l e g i f o n o l o g i c e nu are o bază f o n e t i c ă, o m o d i f i c a r e reală de rostire, ci numai a n a l o g i a.

Un astfel de caz, interesant și instructiv în același timp, este prefacerea lui *n* în *ń* înainte de *i* flexionar în dialectul aromân și meglenit, în opoziție cu menținerea lui la noi și la Istroromâni (unde, între vocale, apare ca *r)*.

Dacă privim soarta lui *n* înainte de *ĕ* accentuat și de *ī* accentuat lat. (în afară de *i* al persoanei 2 și al pluralului), vedem că și Aromânii și Megleniții au pe *n* nemuiat: arom. *inel*, megl. *ninel* (ca *inel* al nostru și *arel* al Istroromânilor) < *anĕllus*, arom.-megl *nec* = dacor. *înnec* < *nĕco*, arom. *negură* < *nĕbula*, arom *pıturniccl'* (= potârniche) < **coturnīcula*, arom.-megl. *vinıt* = dacor. *venit*, istror. *virit*. Ar fi oarecum curios ca înmuierea lui *n* în arom , megl. *buń* și arom.-megl. *(a)duń* (față de *buni*, *aduni* al nostru și *bur*, *(a) duri* al Istroromânilor) să fie datorită lui *i* următor.

Un *n* muiat apare în schimb în mod regulat și datorindu-se unei cauze fonetice, în toate dialectele, în două cazuri. Mai întâiu înainte de *į (calcaneus* > arom. *călcâńu*, megl. *călcọńu*, Banat *călcâńu*, devenit *călcâiu* în celelalte regiuni dacoromâne) și apoi înainte de *ī*, însă numai când aveam a face cu un *nn : annī* > arom.-megl. *ań*, istror. *ɛ ń*, dacorom *ai* (< *ań)*.

Flexiunea regulată a cuvintelor latine *bonus*, *aduno*, *mĭno ; venio*, *teneo ; inganno ; annus*, *nonnus*, **pıtzınnus* era deci în limba străromână:

---

[1]) Explicația dată acestui fenomen de Iorgu Iordan *(Revista filologică* I (1927), 117 ș u), care crede că rostirea *a* în loc de *ă* s'ar reduce la elemente etnice străine, nu e convingătoare, nu corespunde repartiției de fapt a elementelor desnaționalizate dintre Români, și nu explică de ce pronunțarea se găsește tocmai și numai în silabă neaccentuată.

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

a) bun — plur. buni
eu adun — tu aduni
eu mân — tu mâni
b) eu viń — tu vini
eu țiń — tu țini
c) eu îngan — tu îngańi
d) an — plur. ańi
nun — plur. nuńi
puțin — plur. puțińi

Fel de fel de analogii au turburat acest stadiu străvechiu.

Mai întâiu s'a petrecut o inovație importantă la verbele iotacizate. După analogia unor verbe ca *eu auz* (< *audio*) — *tu auzi* (*audis*), s'a introdus, și la verbele cu *n* la sfârșitul tulpiniei, consonanta muiată și în pers. 2: *eu viń* — *tu vińi* (în loc de *vini*), *eu țiń* — tu *țińi* (în loc de *țini*). În afară de dialectul istroromân, care păstrează până azi formele *tu viri* (< *vini*), *tu țiri* (< *țini*), toate celelalte dialecte cunosc numai formele *tu țui* (< *țuń*), *tu vui* (< *vińi*), arom. *tine țîńi*, *tine yińi*, megl. *tu țoń*, *tu viń*.

A doua inovație a fost o regresiune a dentalei în pers. 1, după analogia multelor verbe de felul lui *eu ud* — *tu uzi*. Ea e generală la Aromâni și la MeglenițI: *mine avdu* — *tu avdzi*, *mine țîn* — *tu țińi*, *mine yin* — *tu yińi*, megl. *ut*—*uț*, *țon*—*țoń*, *vin*—*viń*. La noi avem, în diferite regiuni, *eu țin* și *vin* sau *eu țiu* și *viu*, dar totdeauna *tu țui*, *vii*. La Istroromâni se găsesc mai des formele mai nouă *țiru* (<*ținu*) și *viru* (< *vinu*), dar s'au păstrat, la pers. 1, și cele iotacizate *țiń*(*u*), *viń*(*u*).

Pe când la noi acest nou fel de conjugare a atras după sine, în unele regiuni, și două verbe de conj. I: eu *mâiu* și *amâiu* (alături de vechiul *eu mân*, *eu amân*) — *tu mâi* și *amâi* (alături de vechiul *tu mâni*, *tu amâni*), la Aromâni analogia s'a extins asupra tutulor verbelor cu *n* în tulpină și s'a zis și *tine aduńi*. Astfel, în acest dialect, verbele cu *n* se conjugă azi ca și cele cu *nn* — care au păstrat formele etimologice — încadrându-se în categoria generală a tutulor verbelor, care, toate au, în pers. 2, o consonantă modificată (*fac—fați*, *arup—aruk'i*, *sorb—sorĝi*, *avdu—avdzi*, *ngan—ngańi* etc.).

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Simțul acesta, că înaintea dezinenții *i* consonanta dela sfârșitul tulpinii trebue modificată, s'a extins, la Aromâni și Megleniți, și la declinare, unde existau alternanțe de felul lui *mult–mulți*, *pom–poń*, etc., și unde *ń* exista la cuvintele cu *nn*: *an–ań*, *nun–nuń*, *puțîn–puțîń*, care atraseră după sine și pe *bun–buń*, *Armân–Armâń*, etc.

La noi, dimpotrivă, nu numai că s'a păstrat stadiul vechiu: *bun–buni*, *Român–Români*, ci aceste cuvinte au fost cauza că și dela *nun* și *puțin* s'au format pluralele nouă *nuni* și *puțini* (cf. și femininele *nune*, *puține*). Numai forma *ai* a vechilor texte a rămas în unele regiuni, fiind înlocuită însă și ea tot mai mult prin noul plural, analogic, *ani*. Istroromânii au *bur* (< *buri*), dar *åń*.

Dacă tratamentul diferit al lui *n* înainte de *i*, la Aromâni și Megleniți pe de o parte și la Dacoromâni și Istroromâni pe de altă parte, ar fi efectul unor cauze fonetice, atunci am avea în fața noastră una din cele mai esențiale deosebiri între dialectele române. Dacă însă legea fonologică a alterării sau nealterării lui *n* înainte de *i* flexionar este, după cum am încercat să arătăm, de natură analogică, reducându-se la niște interpretări relativ recente în materialul linguistic, atunci putem constata că nici acest caz nu stă în opoziție cu unitatea impresionantă a sistemului fonetic din epoca străromână. Pe de altă parte, faptul că analogiile s'au produs în aceeași direcție la Aromâni și la Megleniți și în altă direcție la Dacoromâni și la Istroromâni, confirmă legătura mai strânsă între cele două grupuri de dialecte, înrudire care rezultă și din alte multe asemănări.

Căutând să scot în relief ceea ce e specific românesc în fonetica și în fonologia noastră, am dat în același timp o contribuție pentru fixarea sistemului nostru fonetic și fonologic. Cred însă că am mai arătat ceva, și anume că, spre a explica o inovațiune linguistică, nu e nevoie să-i căutăm totdeauna originea într'o influență externă. Rolul subiectului vorbitor ca observator și **interpret al materialului linguistic** tradițional este tot atât de important, ca și cel de împrumutător. Metoda comparativă a deschis în linguistică orizonturi mari și a dat roade din cele mai bogate, mai ales după ce s'a unit cu metoda istorică. Dar amândouă aceste metode — și

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

cea care stabilea asemănările între limbi, și cea care căuta să explice geneza și trecerea fenomenelor dintr'o limbă într'alta — au dus în mod firesc și la exagerări sau la puncte de vedere unilaterale, dintre care unul — destul de grav — a fost cel ce a dat prea puțină atenție contribuției active a individului la crearea de celule nouă în organismul unei limbi.

Cluj, Crăciun 1931. SEXTIL PUȘCARIU

BDD-A14800 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)